ΕΣΤΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

1879

[ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ]

ΤΙΜΑΤΑΙ ΦΡ. 5.—ΔΕΔΕΜ. ΦΡ. 8.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ. .....

ΑΘΗΝΗΣΙ

Γραφείον τῆς Ἑστίας: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

1879

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπόλιτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

Ἀριθ. 167 – Λεπτὰ εἴκοσι.

ΕΤΟΣ Δ'.

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος Ἕβδομος | Συνδρομὴ ἐτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 16, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.— Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἑκάστου ἔτους καὶ εἶναι ἐτήσιαι.—Γραφεῖον τῆς Διευθύνσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6. | 11 Μαρτίου 1879

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΨΑΛΙΔΑ

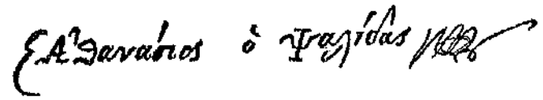

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΨΑΛΙΔΑΣ

Περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος οἱ ἐν Βενετίᾳ διαμένοντες Σίμων καὶ Λάμπρος Μαροῦτσαι, βαθύπλουτοι Ἰωαννῖται, θέλοντες νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τῶν ἐπιστημῶν, ἐσύστησαν ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὴν συνοικίαν τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἴδιον σχολεῖον· πρὸς συντήρησιν δὲ τοῦ σχολείου τούτου κατέθεσαν ἐν τῷ νομισματοκοπείῳ τῆς Βενετίας ἐντόκως τὰ ἀναγκαῖα κεφάλαια.

Πρῶτος διδάσκαλος τοῦ Μαρουτσείου τούτου σχολείου ἐξάλη ἐκ Βενετίας ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὅστις διδάξας ἐπί τινα ἔτη τὰ στοιχεῖα τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τὰ φυσικομαθηματικά, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ Ἰωάννινα καὶ μεταβῇ εἰς Κοζάνην· ἀλλὰ κατ' ἐπίμονον τῶν Μαρουτσῶν ἀπαίτησιν ἐπανῆλθε μετὰ τρία ἔτη καὶ ἐπανέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑαυτοῦ μαθημάτων.

Ἡ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα διασπαρεῖσα τοῦ Εὐγενίου φήμη καὶ ἡ πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συρροὴ μαθητῶν κατέστησαν τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων ἀληθινὸν καταφύγιον τῶν Μουσῶν, ἤ, ὅπως τότε ἐκάλουν αὐτήν, Νέας Ἀθήνας· ἀλλ' ἡ φήμη αὕτη ἐγένετο αἰτία νὰ χάσῃ ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων τὸν Εὐγένιον, προσκληθέντα εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐν Ἀθωνι συσταθείσης Ἀκαδημίας.

Τὸν Εὐγένιον διεδέχθησαν ἐπὶ μικρὸν ἄλλοι· ἀπὸ δὲ τοῦ 1765 μέχρι τοῦ 1795, ὁλόκληρον τριακονταετίαν τὸ Μαρούτσειον σχολεῖον τῆς Ἁγίας Μαρίνης ἔμεινε κλειστόν, εἴτε διότι δὲν εὕρισκον οἱ κληρονόμοι ἄνδρα, ὁποῖον ὥριζεν ἡ διαθήκη, τουτέστιν εἰδήμονα τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, εἴτε διότι δὲν ἐπεμελοῦντο νὰ εὕρωσι τοιοῦτον.

Τὸ μετὰ τῆς Γερμανίας ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ μετανάστευσις πλέον τῶν τετρακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων[1] εἰς τὰς χώρας τῆς Αὐστριακῆς ἐπικρατείας κατέστησαν δύω πόλεις, τὴν Λειψίαν καὶ πρὸ πάντων τὴν Βιέννην, κέντρον τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ καταφύγιον τῶν λογίων. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει εἶχε μεταβῆ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1787 νεαρός τις Ἕλλην, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλον νεώτερον. Ὁ νεαρὸς οὗτος ὠνομάζετο Ἀθανάσιος Πέτρου Ψαλίδας, εἶχε δὲ γεννηθῆ ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1767. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πέτρος Χριστοδούλου Ψαλίδας μετήρχετο, ὡς καὶ ἄλλοι αὐτοῦ συγγενεῖς (ὁ Ἰωάννης Ψαλίδας), τὸν ἔμπορον ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Δακίᾳ καὶ ἐν Ῥωσίᾳ· συζευχθεὶς δὲ τῇ 12 Ἰουλίου 1758 τὴν Ζαμπέταν Μυσίου ἐκ χωρίου Βεήτσα τοῦ Ζαγορίου, ἀπέκτησε μέχρι τοῦ 1767 πέντε τέκνα, τὴν Σουσάναν, γεννηθεῖσαν τῷ 1760 καὶ ὑπανδρευθεῖσαν τὸν Ἀναστάσιον Ἀστρινόν· τὸν Χριστόδουλον γεννηθέντα τῷ 1761· τὴν Ἀλεξάνδραν, γεννηθεῖσαν τῷ 1762 καὶ ὑπανδρευθεῖσαν τῷ 1775· τὸν Μιχαήλ, γεννηθέντα τῷ 1765 καὶ τελευταῖον τὸν Ἀθανάσιον, γεννηθέντα τῷ 1767.

Τὰ ἐπώνυμα τῶν ἀρχαίων Ἠπειρωτικῶν οἰκογενειῶν Μυσίου καὶ Ἀστρινοῦ μεθ' ὧν ὁ Πέτρος Χριστοδούλου Ψαλίδας ἦλθεν εἰς ἐπιγαμίαν δεικνύουσι τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἰωαννίνων.

Πρὶν δὲ τὰ τέκνα ἀνδρωθῶσιν, ὁ Πέτρος Ψαλίδας ἀπεβίωσε τῇ 11 Ἰουλίου 1773, τοῦτον δὲ ἠκολούθησε μετὰ 6 μῆνας καὶ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ Χριστόδουλος. Τὰ ἀπορφανισθέντα τέκνα ἔμειναν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς νεαρᾶς χήρας Ζαμπέτας· αὕτη δὲ τὸν μὲν Μιχαὴλ κατέστησεν ἐνωρὶς ἔμπορον ἐν Δακίᾳ, χορηγήσασα εἰς αὐτὸν καὶ κεφάλαια ἐκ τῶν πατρικῶν, τὸν

1. Ἴδε Γεωγραφίαν νεωτερικὴν Δανιὴλ ἱερομονάχου καὶ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου· ἐν Βιέννῃ, 1791, σελ. 136.

δὲ Ἀθανάσιον ἔπεμψεν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Ἰωαννίνων.

Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐν Ἰωαννίνοις σπουδῶν του ὁ Ἀθανάσιος ἐστάλη τῷ 1785, χάριν ἀνωτέρας μαθήσεως, εἰς τὸ ἐν Πουλτάβᾳ τῆς Οὐκραΐνας Σεμινάριον. Ἡ χρηστότης καὶ ἡ εὐφυΐα τοῦ νέου Ψαλίδα δὲν ἔμειναν ἀπαρατήρητοι ὑπὸ τῶν ἐν Πουλτάβᾳ Ἑλλήνων. Ὁ πατὴρ τοῦ Θεοχάρους Κεφαλᾶ Ὀλυμπίου τῷ ἀνέθηκε κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ του, κατόπιν δὲ τῷ ἐνεπιστεύθη καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐν Βιέννῃ σπουδῶν του.[1] Ἀναχωρήσας ἐκ Πουλτάβας ὁ Ἀθανάσιος τὸν Αὔγουστον τοῦ 1787 καὶ διὰ Νίζνης καὶ Βουκουρεστίου, ὅπου τότε ἐμπορεύετο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαήλ, ἔφθασεν εἰς Βιέννην.

Μετὰ τετραετῆ ἐν Βιέννῃ σπουδὴν ὁ νέος Ψαλίδας ἐξέδωκε τῷ 1791 ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ τὸν πρῶτον τόμον φιλοσοφικοῦ συγγράμματος ἐπιγραφομένου «Ἀλκθὴς εὐδαιμονία.» Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτῷ ὁ Ψαλίδας προέθετο νὰ ἀποδείξῃ, ὡς ἀρχὰς βεβαίας ἀφ' ὧν ὁρμώμενοι ἐνεργοῦμεν, τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τὴν μετὰ θάνατον ἀντίδοσιν, καὶ τέλος τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ προλόγῳ δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου, πελειωθέντος τῇ 18 Ἀπριλίου 1791, ἀναφέρει ὁ ἴδιος Ψαλίδας, ὅτι ἦν ἐτῶν εἰκοσιτεσσάρων.

Τῷ αὐτῷ ἔτει 1791 ἐτελείωσε καὶ τὴν μετάφρασιν τῆς Ἀριθμητικῆς τοῦ Μετζβούργου, ἣν ἐξέδωκε τῷ 1794. Τῷ δὲ 1792 ἐξέδωκεν ἕτερον βιβλίον καλούμενον «Λίκατερίνα Β', ἤτοι ἱστορία σύντομος τῆς ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ αὐτῆς πρὸς τοὺς ἐν Νίζνῃ καὶ Ταυρίᾳ Γραικοὺς ὑπ' αὐτῆς δειχθείσης εὐνοίας.»

Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη καθ' ἃ ὁ Ψαλίδας ἔμεινεν ἐν Βιέννῃ δὲν ἔπαυσεν ἀσχολούμενος ὁτὲ μὲν εἰς συγγραφὴν ἰδίων συγγραμμάτων, ἅτινα ἔμειναν ἀνέκδοτα, ὁτὲ δὲ εἰς ἐπιμέλειαν συγγραμμάτων ὑπ' ἄλλων ἐκδιδομένων. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν ἡ λογικὴ τοῦ Σουγδουρῆ, καὶ ἡ λογικὴ τοῦ Βαϋμεστέρου. Ἐν τῇ προμετωπίδι δὲ τοῦ τελευταίου τούτου συγγράμματος σημειοῦται, ὅτι αὕτη ἐξεδόθη «δι' ἐπιμελείας καὶ ἀκριβοῦς διορθώσεως σπουδαίου τινός, περὶ τὰ ἐνταῦθα (ἐν Βιέννῃ) φιλοσοφικὰ μαθήματα ἐνασχολουμένου.» Οὗτος δὲ ὁ σπουδαῖος ἦν ὁ ἡμέτερος Ψαλίδας. Ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι οὗτος ἐν Βιέννῃ ἐθεωρεῖτο εἰς ἐκ τῶν σπουδαίων Ἑλλήνων λογίων.

Παίζων δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐνησχολήθη εἰς τὴν ποίησιν, καὶ ἐξέδωκεν ἀνωνύμως τὸ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βενετίᾳ ἀνατυπούμενον σύγγραμμα, ὑπὸ τὸ γνωστότατον ὄνομα «Ἔρωτος ἀποτελέσματα.»[1]

Μετὰ ὀκταετῆ ἐν Βιέννῃ διαμονὴν αὐτοῦ ὁ Ψαλίδας ἀπεφάσισε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν γενέτειραν πόλιν· ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸ διάστημα διεχειρίζετο τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν ἐν Ἠπείρῳ ἀνὴρ διάσημος ἐπὶ πανουργίᾳ, δολιότητι καὶ θηριωδίᾳ· ἡ δὲ πρὸς τὰς ἡδονὰς τάσις αὐτοῦ ἦν ἀνάλογος πρὸς τὴν τυραννικὴν καὶ θηριώδη διαχείρισιν τῆς ἐξουσίας του, διότι πρὸς πλήρωσιν τῶν κτηνωδῶν ἀπολαύσεών του ὁ Ἀλῆς δὲν ἐδυσκολεύετο ν' ἁρπάζῃ τὰ κτήματα, τὰς γυναῖκας, τὰς κόρας καὶ αὐτοὺς τοὺς υἱοὺς τῶν πολιτῶν. Πᾶσα πρᾶξις αὐτοῦ μόνον εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον ἀπέβλεπε· φίλους δὲ δὲν ἀνεγνώριζεν ἄλλους, εἰμὴ τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτό. Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας δὲν ἠγνόει βεβαίως οὔτε ὁποῖοι τινὲς ἄνθρωποι μορφόνονται, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐν τοιαύτῃ κοινωνίᾳ, οὔτε τὸν κίνδυνον ὃν διατρέχουσιν οἱ πρὸς τυράννους ἐμπορευόμενοι,

Ὅστις δὲ πρὸς τύραννον ἐμπορεύεται
κεῖνον 'στι δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ·

ἀλλὰ κατῆλθε, διότι δικαίως ἐπιθυμῶν νὰ συντελέσῃ εἰς ἀνακούφισιν τῆς πτώσεως τοῦ ταλαιπώρου καὶ δυστύχου, ὡς ἔλεγεν, ἔθνους του, ἐνόμιζεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο εὐκολώτερον, εὑρισκόμενος μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν του ὡς διδάσκαλος, παρὰ ὡς συγγραφεὺς μακρόθεν καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς συμβουλεύων τὰ δέοντα, πολλάκις δὲ καὶ τὰ παράτολμα.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Βιέννης ὁ Ψαλίδας ἐξέδωκε μικρόν τι συγγραμμάτιον ἐπιγραφόμενον «Καλοκινήματα, ἤτοι Ἐγχειρίδιον κατὰ φθόνου καὶ κατὰ τῆς Λογικῆς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως.» Εἰς ἀπάντησιν τοῦ φυλλαδίου τούτου εἶχεν ἐκδοθῆ τότε ἡ πρὸς Παγκράτιον τινὰ ἱεροδιάκονον ἐπιστολὴ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως.

Φθάσας εἰς Ἰωάννινα ὁ Ψαλίδας τῇ 14 Σε-

1. Ὁ Θ. Κεφαλᾶς οὗτος εἶναι ὁ κατὰ τὸ 1823 εὑρισκόμενος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου εἰς Εὐρώπην εἰς εὕρεσιν δανείου. Ἴδε Ἱστορίαν Τρικούπη, Τόμ. γ', σελ. 97.

1. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὡς ἴδιον ἔργον προσέφερεν ὁ Ψαλίδας τῷ 1812 εἰς τὸν Ἄγγλον ἰατρὸν Χόλλανδ, περιηγούμενον τὴν Ἤπειρον· ἴδε Κλεῖδ, ἀριθμ. 728.

Εἰς πλειοτέραν δὲ βεβαίωσιν τούτου μεταφέρομεν ἐνταῦθα περικοπὴν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Frederici Northe, τοῦ μετὰ ταῦτα Κόμητος Γοῦλφόρδ, γεγραμμένην λατινιστὶ πρὸς τὸν Ψαλίδαν ἐκ Ζακύνθου τῷ 1813:

«Maxime vero delectatus est opere tuo quod «Ἔρωτος ἀποτελέσματα» inscribitur, et mihi tantum legendi desiderium incupil, ut te sollicitare non desinam prius quam a te librum accepero, obsecro te igitur, mi Psalida, ut exemplar aliquod mihi hac transmittas. . . .» Ἤτοι: «Τὰ μέγιστα δὲ εὐχαριστήθη (ὁ Χόλλανδ) ἐκ τοῦ συγγράμματός σου τοῦ ἐπιγραφομένου «Ἔρωτος ἀποτελέσματα» καὶ τοσαύτην ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀναγνώσω αὐτὸ μοῦ ἐνέβαλεν, ὥστε δὲν θὰ σὲ ἀφήσω νὰ ἡσυχάσῃς πρὶν μὲ πέμψῃς αὐτὸ τὸ βιβλίον. Σὲ παρακαλῶ λοιπόν, Ψαλίδα μου, πέμψον μοι ἀντίτυπόν τι. . . .»

πτεμβρίου 1795, ἐγένετο μετὰ μεγίστης προθυμίας δεκτὸς καὶ ἐπροτάθη ἀμέσως παρὰ τῶν δημογερόντων τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀρχιερέως, γινώσκοντος καὶ συναινοῦντος εἰς τοῦτο καὶ τοῦ Ἀλῆ, εἰς τὸν τότε ζῶντα Πάνου Μαρούτσην διδάσκαλος τῆς κεκλεισμένης Μαρουτσαίας σχολῆς. Δεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως, ἤρξατο τῆς διδασκαλίας ὁ Ψαλίδας τῇ 1 Φεβρουαρίου 1796, ἐπὶ ἐτησίῳ μισθῷ γροσίων ὀκτακοσίων· ἀλλὰ μετὰ ἓν ἔτος, εἰσελθόντων τῶν Γάλλων εἰς Βενετίαν, καὶ κηρυχθείσης τῆς Τσέκας (νομισματοκοπείου) αὐτῆς εἰς χρεωκοπίαν, ἀπωλέσθη καὶ τὸ μαρούτσειον κληροδότημα· οὕτω δ' ἀπωλέσθησαν πρὸς στιγμὴν καὶ αἱ τοῦ Ψαλίδα ἐλπίδες τοῦ νὰ μείνῃ διαρκῶς ἐν τῇ ἀγαπητῇ αὐτοῦ πατρίδι, τοῖς Ἰωαννίνοις.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ καὶ ἡ πόλις τῆς Λεβάδειας, καὶ ὁ οἶκος τῶν Μουρουζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔσπευσαν νὰ προσκαλέσωσιν ὡς διδάσκαλον τὸν Λ. Ψαλίδαν, ἡ μὲν Λεβάδεια ἐπὶ ἐτησίῳ μισθῷ γροσίων δύο χιλιάδων, οἱ δὲ Μουρούζαι τριῶν· ἀλλ' οὔτε ὁ Ψαλίδας ἐπεθύμει ν' ἀπομακρυνθῇ τῶν ἀγαπητῶν εἰς αὐτὸν Ἰωαννίνων, οὔτε ἡ πόλις ἔσπευγε νὰ ἴδῃ ἀπερχόμενον τὸν σοφὸν αὐτῆς διδάσκαλον· διὰ τοῦτο κοινῇ ψήφῳ τῆς πόλεως τὸ μαρούτσειον τῆς Ἁγίας Μαρίνης σχολεῖον ἐγένετο τῆς πόλεως, ἐπὶ ἐτησίῳ μισθῷ τοῦ Ψαλίδα χιλίων μόνον γροσίων· τοῦτο δὲ διήρκεσε τέσσαρα ὁλόκληρα ἔτη.

Ἡ ὑπὸ τῶν Γάλλων κατάλυσις τῆς Ἐνετικῆς πολιτείας, ἐπενεγκοῦσα καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ κυβερνήσεως, μετέβαλε κατ' ἀκολουθίαν καὶ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου τὰς πολιτικὰς σχέσεις πρὸς τὸ γειτονικὸν τοῦτο κράτος· εἰς διαρρύθμισιν τῶν νέων τούτων σχέσεων ὁ Ἀλῆς μετεχειρίσθη κατ' ἀρχὰς ἀποκλειστικῶς σχεδὸν τὸν Λ. Ψαλίδαν· ἐν ᾧ δὲ ὁ Ψαλίδας εὑρίσκετο κατὰ τὸ 1801 ἐν διπλωματικῇ ἀποστολῇ εἰς Κέρκυραν, ὁ Ἀλῆς διατάσσει τὴν ἐπίτροπον τοῦ Ζωσιμαίου λάσου (κληροδοτήματος) Κρσμμούδην νὰ δίδῃ τὸ ἥμισυ τούτου εἰς τὴν σχολὴν τῆς Ἁγίας Μαρίνης· ἀλλ' ἡ διανομὴ αὕτη δυσηρέστησε τοὺς Μπαλαναίους, καὶ πρὸ πάντων τοὺς διαχειριζομένους τὸ κληροδότημα τοσοῦτον, ὥστε διεβλήθη, διαδοθεῖσα τότε εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τοῦ διδασκάλου Ψαλίδα ἐπὶ ἀθεΐᾳ, ἀπεδόθη εἰς τοὺς ἀντιπάλους του ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας.

Μὴ θέλων ὁ Ψαλίδας νὰ ἔχῃ σχέσεις μὲ τοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιτηδείους διαχειριστὰς τῶν κληροδοτημάτων, προσεπάθησεν ἀμέσως νὰ εὕρῃ ἄλλοθεν τὴν συντήρησιν τοῦ σχολείου του· καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1802 ἤρξατο νὰ συνεννοῆται μετ' ἄλλου γενναιόφρονος καὶ συνετοῦ τέκνου τῆς Ἠπείρου, τοῦ Ζώη Καπλάνη· μετὰ μακρὰν μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, σωζομένην ἐν βιβλίῳ ἐπιγραφομένῳ «Κόπια γραφῶν εἰς τὸ Σχολεῖον Ἁγίας Μαρίνας ἀναφερομένων», κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ τὸ γενναῖον κληροδότημα τοῦ Ζώη Καπλάνη, οὗ αἱ διατάξεις ἐξεδόθησαν τῷ 1809 ἐν Μόσχᾳ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ, ἐπιγραφομένῳ «Σπάνια ἔργα εὐποιΐας τοῦ Ζώη Καπλάνη.»

Κατὰ τὴν μακρὰν ἐν Ἰωαννίνοις διατριβήν του ὁ Ψαλίδας ἦλθε δὶς εἰς γάμον· πρῶτον τῷ 1800 Νοεμβρίου 11 μετὰ τῆς Ζαχαροπούλας, θυγατρὸς Ἀναστασίου Κοντοβασίλη, ἐξ ἧς ἀπέκτησε μέχρι τῆς 6 Ἀπριλίου 1805, ἡμέραν καθ' ἣν ἡ Ζαχαρούλα ἀπεβίωσε, τέσσαρα τέκνα, δύο θυγατέρας, τὴν Ἐλισάβετ καὶ Ἑλένην, καὶ δύω δίδυμα ἄρρενα, τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἀναστάσιον· δεύτερον δὲ τὸν Ἰακουάριον τοῦ 1806 μετὰ τῆς Βασιλικῆς Ἀποστόλου Σπάχου, ἐξ ἧς ἀπέκτησε δύο υἱούς, τὸν Πλάτωνα καὶ Νικόλαον, καὶ μίαν θυγατέρα, τὴν Εὐφροσύνην.

Ἐνῷ δὲ ὁ Ψαλίδας συνεδέετο στενώτερον μετὰ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Ἀλῆς ἐγένετο ἀπαιτητικώτερος· ἐζήτει παρ' αὐτοῦ νὰ ἐκθειάζῃ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ νὰ παριστᾷ εἰς τοὺς τότε συχνότερον παρ' ἄλλοτε ἐπισκεπτομένους τὴν Ἤπειρον Εὐρωπαίους τὸν Ἀλῆν, ὡς τὸν ἀγαθώτερον ἡγεμόνα· νὰ συντρέχῃ δὲ αὐτὸν καὶ εἰς οὐδετέρωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Προξένων κατ' αὐτοῦ διενεργουμένων, τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς ἐγνώριζεν ὁ Ἀλῆς διὰ τῆς κακοηθέστατα ὑπὸ τῶν ὑποπροξένων συνισταμένης κατασκοπίας του.

Ἐν τοιαύτῃ εὑρεθεὶς δυσκόλῳ θέσει ὁ Ψαλίδας ἐπροτίμησεν, ἀψηφῶν πάντα κίνδυνον, νὰ παύσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ἀλῆ σχέσεις, παρὰ νὰ γίνῃ αἰσχρὸν αὐτοῦ ὄργανον. Καὶ ὁ μὲν Θηριώδης Ἀλῆς ἐσεβάσθη τὴν τοιαύτην τοῦ Ψαλίδα ἀπόφασιν, τὰ θύματα ὅμως τῶν κακοηθειῶν αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν του εὗρον τὴν περίστασιν νὰ διαβάλωσιν ἐκ νέου αὐτόν. Ἰδοὺ δὲ πῶς περιγράφει αὐτὰ ἐν ἐπιλόγῳ διηγήματος συμβάντος τινὸς ἐν τινι οἰκογενείᾳ·

«Παράξενον πρᾶγμα ἦταν στὰ Γιάννινα σὲ μερικοὺς, ὁποῦ ἀτιμάζονταν ἢ τὰ παιδιά τους, ἢ τὰ ἀδέρφια τους, ἢ αἱ ἀδερφαῖς τους ἀπὸ τοὺς πασσιάδες, οἱ ὁποῖοι, ἂν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐλυπιοῦνταν, καὶ ἐφαίνονταν πῶς βάνουν τὸ κεφάλι τους νὰ ἀποθάνουν, ὕστερον ὅμως τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐστοχάζονταν τιμήν, τὴν κακίαν ἀρετήν, ἐτεντόνονταν, ὑπερηφανεύονταν στὴν ἀτιμίαν τῶν ἰδικῶν τους, καὶ ἐφοβέριζαν καὶ τὸν κόσμον, καὶ ἤθελαν νὰ συμβουλεύουν τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ δείχνωνται στὸν κόσμον φρόνιμοι καὶ ἔμπειροι σ' ὅλα, οἱ νήπιοι καὶ ἀνόητοι, καὶ ἀγωνίζονταν νὰ πλουτίσουν μὲ τὴν ἀτιμίαν τῶν ἐδικῶν τους οἱ τερλοὶ· καὶ οἱ τίμιοι βλέποντες τὰ παρόμοια, ἢ ἔπρεπε διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσουν νὰ δαγκάνουν τὴν γλῶσσάν τους, ἢ νὰ τοὺς λὲν κάν, ὅτι ἔχουν δίκιο σ' ἐκεῖνα ὁποῦ λέν. Ταλαίπωρη ἀνθρωπότητα σὲ πόσα ἄτοπα κατανταίνεις ἀπὸ κάτω σὲ μιὰ τυραννικὴ κυβέρνηση.»

Μόλις ἀρξαμένης τῆς πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὸ 1820 ὁ Ψαλίδας κατέφυγεν εἰς Τσεπέλοβον τοῦ Ζαγορίου, ὅπου διαμείνας 18 ὁλοκλήρους μῆνας ἀπώλεσε δύο ἐκ τῶν τέκνων του, τὴν Ἐλισάβετ, σύζυγον τοῦ ἰατροῦ Λουκᾶ Βάγια, καὶ τὸν υἱόν αὐτοῦ Νικόλαον· ἐκεῖθεν δὲ κατώρθωσε ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Κέρκυραν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1822· μετὰ ἑξαετῆ δὲ κοπιώδη ἰδιωτικὴν διδασκαλίαν πρὸς πορισμὸν τῶν ἀναγκαίων διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ ἐν Λευκάδι σχολείου, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1829, ἄγων τὸ 63 ἔτος τῆς ἑαυτοῦ ἡλικίας.

Περὶ τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδα εἴχομεν πολλὰ νὰ εἴπωμεν, ὡς ἀνθρώπου, ὡς διδασκάλου, ὡς λογίου καὶ ὡς ἀνδρὸς ἀναμιχθέντος εἰς τὰ πολιτικὰ τῆς πατρίδος του· διότι ἐπὶ 42 ὅλα ἔτη εἰργάσθη ἀκαταπαύστως, εὐεργετῶν ὡς ἄνθρωπος, φωτίζων ὡς διδάσκαλος, ἐνεργῶν καὶ συμβουλεύων τὰ δέοντα εἰς τοὺς ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνιζομένους ἀδελφούς του, ὡς ἀληθὴς πατριώτης, γνωμοδοτῶν καὶ γράφων περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης, κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ὡς λόγιος· ἀλλὰ τὰ ἄρια τῆς *Ἑστίας* εἶναι στενὰ πρὸς ἐξιστόρησιν τοῦ μακροῦ βίου ἑνὸς τῶν φιλοπονωτάτων καὶ δραστηριωτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· διὰ τοῦτο θέλομεν περιορισθῆ εἰς ὀλίγα, καὶ ταῦτα τὰ χαρακτηριστικώτερα, ὡς διδασκάλου, ὡς λογίου, καὶ ὡς ἀνθρώπου.

Εἷς τῶν διασημοτέρων μαθητῶν τῆς Καπλανικῆς σχολῆς ὑπῆρξε καὶ ὁ Χρισόφορος Φιλητᾶς. Τοῦ ἀνδρὸς τούτου σώζεται παρ' ἐμοὶ ἰδιόχειρον αὐτοῦ μικρὸν ἔργον, ἐπιγραφόμενον «Δοκίμιον περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῶν ἐν Ἰωαννίνοις σχολείων καὶ περὶ τῆς εἰς αὐτὰ ἐπικρατούσης μεθόδου τῆς παραδόσεως, 1812, Ἰουνίου 5, Ἰωάννινα.» Ἐξ αὐτοῦ ἀποσπῶμεν μόνον ὅσα ὁ διδάσκαλος Ψαλίδας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐδίδασκεν·

Α'. Στοιχεῖα φιλοσοφίας κατὰ τοὺς νεωτέρους μεταφυσικοὺς τῆς Εὐρώπης Λώκιον, Κάντιον κτλ.

Β'. Στοιχεῖα μαθηματικὰ τοῦ διδασκάλου τῆς μαθηματικῆς ἐν Βιέννῃ Μετζβούργου μεταφρασμένης εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἰδίωμα.[1]

Γ'. Φυσικὴν πειραματικὴν τοῦ Χορβάτη, διδασκάλου εἰς τὸ γενικὸν Σχολεῖον τῆς Πέστης, ἐξηγῶν τὰ κεφάλαια διὰ πειραμάτων, ὅσα συγχωρεῖ ἡ παροῦσα κατάστασις.

1. Τὴν Ἀριθμητικὴν τοῦ Μετζβούργου τὴν ἐξέδωκε καὶ διὰ τύπων. Ἡ Ἄλγεβρα δὲ καὶ ἡ Γεωμετρία εἶναι χειρόγραφα εἰς τὴν παράδοσιν, τὰ ὁποῖα θέλουν τυπωθῆ ἐντὸς ὀλίγου καὶ μὲ αὐτὰ θέλουν τυπωθῆ καὶ τὰ φιλοσοφικά του συγγράμματα ἡ Λογική, ἡ Μεταφυσική, ἡ Ἠθική, ἡ Φυσικοχημική, καθὼς καὶ ἡ Σφαιρική Γεωγραφία, ἡ Πολιτικοφυσική, καὶ μάλιστα τῆς Ἠπείρου μὲ χάρτην νέον ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασμένον ἀκριβέστατα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χειρογράφων συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἅτινα ἀναφέρει ὁ Φιλητᾶς, σώζονται παρ' ἐμοὶ ἀκέραια ἡ Λογική, ἡ Μεταφυσική καὶ ἡ Ἠθική. Σ. Δ. Κ.

Δ'. Γεωγραφίαν μαθηματικὴν καὶ πολιτικὴν ἐρανισμένην ἀπὸ τοὺς καλητέρους νεωτερικοὺς γεωγράφους.

Ε'. Τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν μὲ ὅλην τὴν ἀκρίβειαν.

Ὁ Ψαλίδας ἀπερχόμενος ἐκ Βιέννης εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ὄργανα ἰδιόκτητα πρὸς διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς. Τὰ ὄργανα ταῦτα ἐδώρησε κατόπιν εἰς τὴν Καπλανικὴν σχολήν· ἦσαν δὲ ταῦτα, ὡς ὁ ἴδιος τὰ ὀνομάζει εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Καπλάνην, καὶ ὡς πραγματικῶς ἦσαν κατὰ τὸν ἀνὰ χεῖρας ἡμῶν εὑρισκόμενον ἰδιόχειρόν του κατάλογον, μηχαναὶ ἀεροστατικαί, ἠλεκτρικαί, πνευματικαὶ καὶ ὀπτικαί. Αἱ μηχαναὶ αὗται ἐχρησίμευον οὐχὶ μόνον εἰς διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κοινὸν, καὶ ὡς ἐκ παραδόσεως ἠκούσαμεν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀλῆν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· ἐκ τοῦ καταστίχου δὲ τῶν ἐσόδων του κατὰ τὸ 1798 βεβαιοῦται τοῦτο, διότι εὑρίσκεται πρόσοδος 112 γροσίων, καθὼς καὶ εἰς τὰ τῶν ἑπομένων ἐτῶν μικρότεραι ποσότητες ἐκ πειραματικῆς διδασκαλίας.

Πρώτη λοιπὸν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τὰ Ἰωάννινα εἶδον ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος τὴν φυσικὴν διδασκομένην διὰ πειραμάτων, διότι πρῶτος ὁ Α. Ψαλίδας ἐδίδαξεν αὐτήν.

Πρώτη ἐπίσης ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἐξέπεμψε διδασκάλους τῆς Λατινικῆς γλώσσης εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, διότι πρῶτος ὁ Α. Ψαλίδας ἐδίδαξε δημοσίᾳ αὐτήν, ἣν μετὰ μεγίστης εὐχερείας ἔγραφε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐπιστολικὴν αὐτοῦ κοινολογίαν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἐπιστημόνων δι' αὐτῆς εἶχε καὶ πολυσέλιδα πολιτικὰ ὑπομνήματα, ἔτι καὶ νῦν σωζόμενα, εἰς αὐτὴν ἔγραφεν.

Ἰδοὺ δὲ τί διηγεῖται ὁ Α. Πολυζωΐδης ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς αὐτοῦ·

«Ὅτε τινὲς τῶν προκρίτων τῆς εἰρημένης πόλεως (Μελενίκου) ἐκάλεσαν ὡς μερικὸν διδάσκαλον τῆς Λατινικῆς γλώσσης (χάριν κρείττονος μορφώσεως τῶν ἑαυτῶν τέκνων) ἕνα Ἠπειρώτην μαθητὴν τοῦ Ψαλίδα, τὸν ἔπειτα εὐκλεῶς ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ διδάξαντα Χριστόφορον Φιλητᾶν, δὲν ἀπηξίωσε καὶ προθεβηκὼς τὴν ἡλικίαν (ὁ κοινὸς τῆς πόλεως διδάσκαλος Ἄδαμος Τσαπέκος) νὰ συμμαθητεύῃ καὶ συσπουδάζῃ μετὰ τῶν νέων μαθητῶν του (ἦν εἷς καὶ ὁ γράφων) παρὰ τῷ εἰρημένῳ Ἠπειρώτῃ.»

Οἱ θέλοντες λοιπὸν κρείττονα παιδείαν ἐζήτουν μαθητὴν τοῦ Ψαλίδα· καὶ οἱ θέλοντες νὰ διδάξωσιν ἢ νὰ διδαχθῶσι τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν ἐζήτουν ἀντίγραφα τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων τοῦ Ψαλίδα. Ὁ μακαρίτης Χρηστίδης ἔλεγεν εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον ἀπὸ μνήμης παραγράφους ὁλοκλήρους ἐκ τῆς Μεταφυσικῆς

τοῦ Ψαλίδα, διότι αὐτὴν νέος εἶχε διδαχθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Πόσον δὲ λόγιος ἦτο ὁ ἀνὴρ ἀρκούντως νομίζω ὅτι καταδεικνύουσι τοῦτο τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου ἰατροῦ Χάλλανδ, ὅστις προσωπικῶς ἐγνώρισε τὸν Ψαλίδαν·

«Πάντων (τῶν ἐν Ἰωαννίνοις λογίων) ἀναντιρρήτως ἐπρώτευεν ὁ προειρημένος Ψαλίδας. Ὁ θαυμαστὸς οὗτος ἀνὴρ ἐκέκτητο ὅσην πολυμάθειαν καὶ εὐφυΐαν, τοσαύτην εὐφράδειαν καὶ δεινότητα περὶ τὸ λέγειν· ἐλάλει ἀπταίστως τὴν λατινικὴν, τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν, τὴν γαλλικὴν, τὴν ἰταλικὴν, τὴν γερμανικὴν καὶ τὴν ῥωσικήν· ἦτο ἱκανὸς ν' ἀγορεύσῃ μετὰ νεανικῆς ζωηρότητος περὶ παντὸς θέματος, ἰδίως δὲ περὶ τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς εὐκλείας τῆς πατρίδος του Ἑλλάδος. . . Ὁ Ψαλίδας ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐσπούδασε θετικὰς καὶ ἀκριβεῖς ἐπιστήμας· φύσει ὅμως ἀποκλίνει εἰς μελέτας φιλοσοφικάς.»

Ἀλλ' ἄλλοι περιηγηταί, ὁ Ἔμερσων, ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν ἐν Κερκύρᾳ, ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν ἐμπάθειαν καὶ φθόνον κατὰ τῆς ὑπολήψεως τοῦ Κοραῆ! Εὐτυχῶς τῆς παρανοήσεως ταύτης τὴν διαφώτισιν εὑρίσκομεν ἐν προγενεστέρᾳ τοῦ Ψαλίδα ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἰωάννην Ζαμπέλιον, ἐρωτήσαντα αὐτὸν τὰς ἑξῆς ἐρωτήσεις·

«Τὰ συγγράμματα τοῦ Κοραῆ . . . ἔσπειραν τὴν φιλεπιστημοσύνην, ἢ ὄχι;

Μήτε τὸν κλεινὸν καὶ ἀξιέπαινον Κοραῆν νὰ κατηγορήσω σκοπὸν ἔχω, μήτε πάλιν, διότι τὸ γένος χρεωστεῖ εἰς αὐτὸν μέγα τι, πρέπει εἰς ἐμὲ διὰ τοῦτο νὰ κρύψω τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι οἱ Ἰωαννῖται καὶ πρὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κοραῆ εἶχον τὴν φιλομάθειαν καὶ φιλεπιστημοσύνην τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἔκπαλαι καθίδρυσις τῶν σχολείων, εὐκλεῶς προστατευομένων τὴν σήμερον ἀπὸ τοὺς Καπλάνας καὶ Ζωσιμάδας, διὰ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Κοραῆς κάμνει ὅ,τι εἰς τὴν Ἑλλάδα νομίζει ὠφέλιμον. Τὸ μαρτυροῦν οἱ σοφοὶ ἄνδρες, τοὺς ὁποίους ἐξέθρεψαν κατὰ διαφόρους καιροὺς, Μελέτιον τὸν μέγαν εἰς ἀρετὴν καὶ μάθησιν, Σουγδουρῆν καὶ ἄλλους, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς εἰς βαθὺν ἐκοιμᾶτο ὕπνον. Ἔχε λοιπὸν ἀπάντησιν εἰς τὸ πρῶτόν σου ζήτημα, ὅτι οἱ Ἰωαννῖται καὶ πρὸ τοῦ Κοραῆ ἔπνεον τὸ φιλεπιστῆμον, ὡς ἔμφυτον δὴ τοῦτο εἰς τῶν Γραικῶν τὸ ἔθνος, καὶ τώρα πολὺ περισσότερον· καὶ ἂν ἦναι ἔλλειψις, εἶναι τῶν καιρῶν, καὶ ὄχι τῆς πόλεως· ἐδιώρθωσαν ὅσα ἦσαν διορθωτὰ καὶ δὲν περιμένουν, εἰμὴ καιρὸν εὔκαιρον ἵνα διορθώσουν καὶ τἄλλα.

Ποίαν ἦν παράδοσις τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας; κ.τ.λ.

Εἰς περισσοτέραν κατάληψιν τῶν τοιούτων λάβε τὴν ὑπομονὴν νὰ ἀκούσῃς τὴν διαίρεσιν τῶν μαθημάτων. Ὅλοι οἱ μαθηταὶ τῶν παρὰ τὴν φιλοσοφίαν ἄλλων ἀκροαμάτων διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις· ἡ πρώτη καὶ ἐσχάτη ὑπὸ τὸν ἔσχατον διδάσκαλον, λαμβάνουσα τὰ στοιχεῖα τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης, ἰσοχρόνως, χωρὶς νὰ γίνηται διακοπὴ τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ἀσκοῦνται εἰς τὴν ἀριθμητικὴν καὶ κατήχησιν δὶς τῆς ἑβδομάδος· ἀφοῦ ἀσκηθοῦν ἀρκετὰ εἰς τὸ τεχνολογικὸν μέρος, μεταβαίνουν ὑπὸ τὸν δεύτερον διδάσκαλον καὶ συσταίνουν τὴν δευτέραν ἢ μεσαίαν τάξιν· ἐνταῦθα λοιπὸν γυμναζόμενοι τὸ ὀρθογραφικὸν καὶ συντακτικὸν μέρος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ σπουδάζοντες τὴν γλῶσσαν στερεώτερα, παραβάλλοντές την μὲ τὴν ἡμετέραν, καὶ ἐφαρμόζοντες εἰς τὸ ἠθικὸν τὸ καθημερινὸν μάθημα, φυλάττοντες καὶ ἐνταῦθα τὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν διαλαμβάνουν οἱ λόγιοι Ἕλληνες. Περὶ τοῦ Λυκείου καὶ πρὶν ἀκόμη εὔγουν οἱ λόγιοι Ἕλληνες, ἰσοχρόνως σπουδάζουν καὶ τὸ γενικὸν τῆς Ἱστορίας, ἀκούουσι καὶ τὴν σημερινὴν γεωγραφίαν, ὅπας ἡμέρας δὲν παραδίδονται ἱστορίαν, καὶ μετὰ ταῦτα μεταβαίνουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν, εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα οἱ διδάσκαλοι βοηθοῦνται ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ Γερμανοὺς φιλολόγους· ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ λάβουν ἀρκετὴν εἰς ταῦτα ἐπίδοσιν, ἀφ' οὗ ἀσκηθοῦν εἰς τὴν ἀττικὴν σύνταξιν, μετκβαίνουν τότε εἰς τὰς ἄλλας διαλέκτους, συσταίνουν τὴν τρίτην καὶ ὑστερινὴν τάξιν τῆς φιλολογίας, μεταβαίνουν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν ῥητορικὴν, (ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξάγεται καὶ τὸ περὶ ἐπιστολικῶν τύπων), ἡ ὁποία εἶναι ἡ σφραγὶς τῆς φιλολογίας μας.

Ἐὰν γυμνάζεται ἡ παροῦσα φωνὴ τῆς Ἑλλάδος; κ.τ.λ.

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον τοῦτό σου ζήτημα, ἐπιθυμοῦσα, φίλε, νὰ ἐνθυμηθῇς τὸν παλαιόν μας Ἡράκλειτον, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν δὲν πλέει τινάς· ἀλλ' ἂν ὁ ποταμὸς ἀκαταπαύστως εἰς πᾶσαν στιγμὴν μεταβαλλόμενος δὲν μένει ὁ αὐτός, ἡ γλῶσσα ἄρα δὲν εἶναι ποταμὸς καθ' ἑκάστην μεταβαλλόμενος; Ἐὰν λοιπὸν ἀκολουθούσαμεν τὸν Ἡράκλειτον, μήτε ποταμὸν ἔπρεπε νὰ ὀνομάσωμεν τὸν αὐτόν, μήτε γλῶσσαν τὴν αὐτὴν εἰς τόσον μακρυνὰς περιόδους χρόνου· ἀλλ' ὅμως μήτε ποταμὸς χάνει διὰ τοῦτο τὴν ταυτότητα, μήτε ἡ γλῶσσα γίνεται ἑτέρα, ἕως οὗ ὁ μὲν δὲν χαθῇ παντελῶς, ἡ δὲ δὲν παραμορφωθῇ εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ γνωρίζεται. Ἐν τοσούτῳ ὅμως ἐγὼ θέλω νομίζει τὴν νέαν ἑλληνικὴν τὴν αὐτὴν μὲ τὴν ἑλληνικὴν παλαιάν, ἀλλὰ τί θὲ νὰ εἰπῇ, βαθμηδὸν πλησιάζουσαν, αὐτὸ δὲν τὸ νοῶ· ἂν πλησιάζῃ δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ κατὰ πάντα, καὶ ἐὰν ἦναι, πῶς πλησιάζει; Τοῦτο ἦτον συλλογι-

σμὸς τῶν ἀπερασμένων μακαρονιστῶν καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν: ἀλλ' ἂν ἡ παροιμία λέγῃ «δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι», σοφώτεροι βέβαια θέλει εἶμεθα καὶ ἡμεῖς οἱ μετὰ τοὺς πρώτους ἐπιγενόμενοι, ἐὰν διορθώσωμεν τὴν γλῶσσαν, καθὼς ἀπαιτεῖ ὁ λόγος. Ἀποβλέπει ὁ λόγος μου εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὀρθογραφίας, ἀναγκαίας εἰς τὴν παλαιὰν καὶ περιττῆς εἰς τὴν νέαν τῶν Γραικῶν γλῶσσαν, καὶ πολλῶν ἀκόμη γραμμάτων, ἀχρήστων εἰς ἡμᾶς. Ὁ γενναῖος ἀθλητὴς εὐχαριστεῖται γυμνὸς νὰ προβῇ εἰς τὸ στάδιον, καὶ καταφρονεῖ ὅλα τὰ εὐτελῆ ἐπικοσμήματα, τὰ ὁποῖα ἤθελαν κάμει ἀχρήστους τὰς δυνάμεις του, καὶ διότι ἐφευρέθησαν διὰ νὰ κρύψουν καμμίαν ἀσχημίαν, διὰ τοῦτο εἰς τὰ ἄσχημα, καὶ ὄχι εἰς τὰ καλὰ χρειάζονται. Τὸ φυσικὸν τῆς γλώσσης μας κάλλος δὲν στέργει νὰ προέρχηται κατασχημισμένον ἀπὸ στολισμοὺς ἀνοικείους, οἵτινες ἀμορφίαν φέρουν ἀντὶ εὐπρεπείας. Ἕλληνες ἦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ πρὸ τῆς εὑρέσεως τοῦ η καὶ τοῦ ω. Ἕλληνες θέλουν εἶναι πάλιν, ὄχι ἂν τὰ φυλάξουν, χωρὶς νὰ χρειάζωνται, ἀλλ' ἂν τὰ ἀπορρίψουν ὡς περιττά.

Ἴσως ἐπειράχθης ἀπὸ τὴν περὶ γλώσσης ταύτην μου γνώμην· ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἠμποροῦσα νὰ ἐλευθερώσω τὴν συνείδησίν μου ἀπὸ μέγα βάρος, ἐὰν ἔκρυπτα τὴν ἀλήθειαν· εἶμαι ἕτοιμος εἰς ὑπεράσπισίν της ἐπὶ παντὸς δικαστηρίου.

1812, Φεβρουαρίου 13, Ἔρρωσο
Ἰωάννινα. Λ. ΨΑΛΙΔΑΣ.

Ἂς ἐρευνήσωμεν ἤδη αὐτὸν καὶ ἁπλῶς ὡς ἄνθρωπον.

Κατὰ τὴν ἐν Κερκύρᾳ διαμονὴν τοῦ Ψαλίδα εἶχε συστηθῆ ὑπὸ τοῦ Λόρδου Γοῦλφόρδου ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία. Δύω ἐκ τῶν μαθητῶν του, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος καὶ Χριστόφορος Φιλητᾶς εἶχον συμπεριληφθῆ ἐν τοῖς Καθηγηταῖς. ὁ δὲ Ψαλίδας, καίτοι ἀναγορευθεὶς ἐν αὐτῇ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας, δὲν ἔλαβε θέσιν τινά· πολλοὶ τῶν τότε λογίων ἠπόρουν διὰ τὸ γινόμενον, πάντες δὲ ἀπέδιδον τοῦτο εἰς τοὺς μαθητάς του. Ὁ Ν. Σ. Νίκολος, χρηματίσας καθηγητὴς ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ μέχρι τοῦ 1827, διερχόμενος διὰ Τεργέστης καὶ ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ τότε διευθύνοντος τὴν ἐκεῖ ἑλληνικὴν σχολὴν Ἰγνατίου Σκαλιόρα, πολυπραγμονοῦντος εἰς τοῦτο, ἀπεκρίθη· «Ἡ ἀληθὴς καὶ βεβαία παιδεία πάντοτε ἐφθονήθη. . . . ἡ ἀρετὴ εἶναι βαθιὰ ῥιζωμένη εἰς τὴν ψυχήν του. «Σωκρατίζει. . . . τὸν ἄνδρα τὸν ἐγνώρισα καὶ παντελῶς δὲν ἀπατῶμαι, τὰ χαρακτηριστικά του εἶναι τὰ ἑξῆς· *παιδεία βεβαία, ἀρετὴ ἀπροσωπολήπτος, καὶ ἁπλότης ἀληθεστάτη.*»

Ἰδοὺ δὲ τί καὶ ὁ ἴδιος μᾶς ἀφῆκεν ἐν μορφῇ διαλόγου περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καθηγεσίας, ἐν ᾧ γίνεται ἐκδηλώτερος ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ·

«Ἄρχισεν ἐδῶ ἡ Ἀκαδημία, καὶ τὸν πρῶτον χρόνον δὲν μοῦ εἰπώθη πίποτε· τὸν δεύτερον χρόνον μοῦ δίδει τὴν εἴδησιν διὰ τοῦ κυρίου Λουσιανιανοῦ ἐξ ἀπορρήτων του νὰ ἑτοιμάσω τὰ φορέματα τὰ ἀκαδημιακά, καὶ νὰ πηγαίνω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν νὰ μὲ κάμῃ διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας. Ἐξόδευσα τριάντα τάλληρα εἰς τὰ φορέματα, ἐπῆγα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, μὲ ἐκήρυξε διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας,[1] καὶ κανένα τόπον δὲν μοῦ ἔδωκε· διατί; δὲν ἠξεύρω. . . . ἴσως χρειάζονταν νὰ κολακεύσω κανέναν διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχω; ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμα νέος καὶ τώρα γέροντας δὲν μοῦ πρέπει· εἶναι ποταπότης εἰς ἐμένα νὰ κολακεύσω ἕναν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους διὰ νὰ μεσιτεύσῃ εἰς τὸν Κόμητα, ὁ ὁποῖος μ' ἐγνώρισε, καὶ μ' ἐκήρυξε διὰ διδάσκαλον τῆς Ἰονίας Ἀκαδημίας.» Σ. Δ. Κρινος.

Ἡ «Κλειὼ» ἐδημοσίευσε περίεργον διατριβὴν περὶ τοῦ διαδιδῆτου δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ πασᾶ, μεθερμηνευθεῖσαν ἐκ τῆς πρὸ ἑξήκοντα ἐτῶν ἐκδοθείσης «Περιηγήσεως» τοῦ ἄγγλου ἰατροῦ Χύλλυδ, ὅστις ἐπί τινα χρόνον διατρίψας ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἦλθεν εἰς οἰκειοτάτας σχέσεις πρὸς τὸν φοβερὸν Τεπελενιώτην. Ἐκ τῆς διατριβῆς ταύτης ἀπεσπάσθησαν τὰ ἑπόμενα· Σ. τ. Δ.

Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἦν Ἰωαννίνοις, αἱ γυναῖκες, αἱ συνήθως κοσμοῦσαι ἑαυτὰς πλειότερον τῶν λοιπῶν Ἑλληνίδων, ὁμοιάζουσι πρὸς τὰ ἄρχαια ἀγάλματα κατὰ τὸν πέπλον, τὴν ζώνην καὶ τὴν θεραπείαν τῆς κόμης, διαφέρουσι δὲ κατὰ τὴν ἐσθῆτα. Χάριν πολλὴν εἰς τὸ πρόσωπόν των ἐπιχέει ἡ κόμη, ἐάν τε πλέκωσιν, ἐάν τε βοστρυχίζωσιν, ἐάν τε ἔχωσιν αὐτὴν ἀνειμένην· καὶ τὴν βάπτουσι δὲ πολλάκις ἐπιπάσσουσαι λεπτὴν κόνιν ῥωτοῦ ἐξ Ἀφρικῆς, δι' οὗ προσλαμβάνει χρῶμα ξύλου mahagony. Τὸ ἔθιμον τοῦτο τηρεῖται ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας ἕως τοῦ γάμου· ἀκολούθως τὸ χρῶμα γίνεται μελάντερον τοῦ κόρακος καὶ προξενεῖ σφοδροτέραν τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ τῶν παρεμπλεκομένων εἰς τὴν κόμην μαργαριτῶν καὶ χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν καταγμάτων καὶ νομισμάτων. Ὁ πλήρης κόσμος τῶν Ἑλληνίδων εἶναι ἔτι μᾶλλον ἄχαρις καὶ παρὰ φύσιν· ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις οὕτω καὶ νῦν αἱ Ἑλληνίδες ποιοῦνται πολλὴν χρῆσιν τοῦ ψιμυθίου. Βάπτουσι λοιπὸν καὶ πυκνοῦσι τὰς ὀφρῦς φροντίζουσαι κατὰ τὸν Ἀνακρέοντα «ἵνα μὴ διακόπτωσι μηδὲ μίσγωσι τὸ μεσόφρυον» μελαίνουσι περιπλέον τὰ βλέφαρα καὶ τρίβουσι διὰ φύκους τοὺς ὄνυχας ἕως οὗ ἀποβῶσιν ὑπέρυθροι. Τοιούτων κοσμημάτων κατάχρησις μεγίστη γίνεται ἐν τοῖς γάμοις καὶ ταῖς θρησκευτικαῖς τελεταῖς.

1. Τὸ ἀπονεμηθὲν εἰς τὸν Ψαλίδαν Ἀκαδημιακὸν πτυχίον εἶναι τὸ μόνον, ὅπερ ἐξεδόθη, ὄντος ἄρχοντος τοῦ Λόρδου Γοῦλφόρδου· ἐξεδόθη δὲ τὴν ιε' Ἰουνίου ΑΩΚΕ' καὶ σώζεται παρ' ἐμοί.

Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ βεζύρου Ἀλῆ πασᾶ νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ ὡς ἰατρὸς ἐπί τινας ἡμέρας, ἄσμενος ἐπελαβόμην τῆς εὐκαιρίας ἵνα σπουδάσω ἀκριβέστερον τὸν χαρακτῆρά του. Ὅτε πρῶτον παρέστην ἐνώπιόν του εἶπέ μοι· «Ἐπιθυμήσας πρὸ »πολλοῦ νὰ συμβουλευθῶ ἄγγλῳ ἰατρῷ, χαίρω »ὅτι ἀπεφάσισας νὰ διατρίψῃς χρόνον τινὰ παρ' »ἡμῖν. Μὴ φοβηθῇς τὴν παρουσίαν τοῦ διερμη»νέως μου Κολοβοῦ· λάλησον παρρησίᾳ καὶ ἀ»νυποστόλως, διότι αὐτὸς εἶναι παλαιὸς καὶ ὁ »πιστότατος τῶν θεραπόντων μου, ἐπίσταται »δὲ εἴ περ τις ἄλλος τὰ κατὰ τὸν πρότερον βίον »μου.» Διηγήθη μοι ἔπειτα μετὰ θαυμαστῆς ἀκριβορρημοσύνης τὴν ἱστορίαν τῶν σωματικῶν παθημάτων του, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἦσαν ἀπόρροια προλήψεων ἢ ἐξημμένης φαντασίας, τὰ δὲ ἐμαρτύρουν κρίσιν ὑγιαίνουσαν καὶ ἰσχυράν. Ἡ ἀρθένειά του δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος· προήρχετο ἐκ τῆς προβαινούσης ἡλικίας καὶ τῶν προτέρων ταλαιπωριῶν, ἀπήτει δὲ μέτρα προφυλακτικά. Ἀφ' οὗ ἐτελείωσε τὴν διήγησιν καὶ ἀπεκρίνατο πρὸς διαφόρους ἄλλας ἐρωτήσεις μου, τῷ εἶπα ὅτι τὴν ἐπαύριον θὰ ἐκόμιζον αὐτῷ ἔγγραφον τὴν διάγνωσίν μου. Τῇ ἑσπέρᾳ συνδιελέχθην ὥραν ἱκανὴν τῷ ἰατρῷ Κ. Μεταξᾷ· ὑπὸ τούτου δὲ ἀκολουθούμενος τῇ ὑστεραίᾳ ἐπεσκέφθην τὸν βεζύρην καὶ πάλιν ἤκουσα παρ' αὐτοῦ φόβους μήπως ἀποθάνῃ ὑπὸ ὕδρωπος, ὡς ὁ πατήρ του· ἀφ' οὗ διεσκέδασα τοὺς φόβους του προσήνεγκα αὐτῷ ἰταλιστὶ συντεταγμένην τὴν διάγνωσίν μου, ἣν παραχρῆμα διέταξε νὰ τῷ μεθερμηνεύσωσιν εἰς τὴν καθωμιλημένην ἑλληνικήν· τελευταῖον ἐκφράσας βαθεῖαν τὴν εὐγνωμοσύνην του ὑπέσχετό μοι ὅτι αὐθημερὸν θὰ ἐξετέλει τὰς συμβουλάς μου. Τὸν βεζύρην ἐξηκολούθησα ἐπισκεπτόμενος ὁτὲ μὲν ὡς ἰατρός, ὁτὲ δὲ ὡς ξένος· πολλάκις παρεκάλεσέ με νὰ μείνω παρ' αὐτῷ ὡς ἰατρὸς ἐφ' οἱῳδήποτε ὅρῳ αὐτός· ἐγὼ ἤθελον προτείνει· ἀκούσας δὲ ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἱκέτευσέ με νὰ παραμείνω τοὐλάχιστον δωδεκάμηνον· ἐγὼ ὅμως καὶ πάλιν ἠρνήθην ἀνακοινώσας αὐτῷ εἰλικρινῶς ὁποῖα ἐν τῇ πατρίδι μου ἐπεδίωκον σχέδια. Ἐπὶ δύο ὅλους μῆνας προσεπάθει ὁ γραμματεύς του νὰ μεταπείσῃ με· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βεζύρης διὰ φιλοφρονεστάτων φράσεων, ἃς εἶχε πάντοτε προχείρους ὁσάκις ἤθελε νὰ ἐπιτύχῃ σκοποῦ τινος, εἶπέ μοι ὅτι οὔτε χρημάτων, οὔτε τιμῶν, οὔτε ἄλλου τινὸς θὰ ἐφείδετο ὅπως καταστήσῃ μοι εὐάρεστον τὴν διατριβὴν ἐν Ἰωαννίνοις. Ἡ τελευταία μου ἄρνησις τὸν ἐλύπησεν οὐχὶ μικρόν, ἐκπλήκτος δὲ ἀνεφώνησεν· αὐπέρμετρον, τῇ ἀληθείᾳ, πρέπει νὰ ἔχῃς ἐν Ἀγγλίᾳ περιουσίαν, ἀφ' οὗ ἀποτόμως περιφρονεῖς τὰς προτάσεις μου»· παρηγορήθη ὅμως μαθὼν ὅτι θὰ τὸν ἐπεσκεπτόμην ἐπιστρέφων ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων χωρίων τῆς Ἑλλάδος.

Σκοπὸν εἶχον κυρίως νὰ ἐπιστρέψω ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Λευκάδα, ὅπως ἐκεῖθεν μεταβῶ ἀμέσως εἰς Πελοπόννησον, διότι ἐν Λευκάδι εἶχον καταλίπει τὰ πλεῖστα τῶν κιβωτίων μου. Ὁ βεζύρης παρεκάλεσέ με νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν ἐν Λαρίσῃ τῆς Θεσσαλίας διατρίβοντα καὶ ὑπὸ διαφόρων χρονίων νοσημάτων ταλαιπωρούμενον υἱόν αὐτοῦ Βελῆ πασᾶν, προθυμηθεὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κιβώτιά μου ἐκ Λευκάδος δι' ἡμεροδρόμου καὶ νὰ τὰ ἀποστείλῃ οὐ μόνον εἰς Λάρισαν ἀλλὰ καὶ ἔπειτα εἰς Ἀθήνας. Ἡ χαρὰ τοῦ ὑπῆρξεν ἀνέκφραστος ὅτι ἐγένετο δεκτὴ ἡ παράκλησίς του. Κατὰ τὰς τελευταίας συνεντεύξεις μου τὸ ὕψος τοῦ Ἀλῆ κατέστη οἰκειότατον· ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι οὐδέποτε τὸν εὗρον ἐν τῷ αὐτῷ κοιτῶνι κατὰ δύο ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας· καλῶς δὲ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐλάλησα πρὸς αὐτὸν ἐν ὀκτὼ διαφόροις κοιτῶσιν, ὧν ἕκαστος ἐφάνη μοι κομψότερος καὶ μεγαλοπρεπέστερος τοῦ προηγουμένου. Ἐνδυμασίαν ἐφόρει σχεδὸν πάντοτε τὴν αὐτήν· ἅπαξ μόνον τὸν εἶδον φορροῦντα τυρβάνιον ἀντὶ τοῦ συνήθους κυανοῦ σκούφου. Ἅπαξ μόνον τὸν εἶδον ἀνιστάμενον ἐκ τοῦ διβανίου του, ὅτε ἠθέλησε νὰ μοι περιγράψῃ καὶ ἀποδείξῃ τὴν ἐλάττωσιν τῶν σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων· ὡσανεὶ δὲ θέλων νὰ δείξῃ ὅτι οὐχὶ παντελῶς εἶχον ἐκλίπει αἱ δυνάμεις του, περιεπάτησεν ἄνω καὶ κάτω στερεῷ τῷ ποδὶ καὶ τρόπῳ ὄντως βασιλικῷ. Πάντοτε ὑπεφέρετό με ἀξιοπρεπῶς καὶ ἀβροφρόνως καὶ ἐλάλει. ὡς φίλος καὶ ἀδελφός· ἤλλασσεν ὅμως τὸ ὕψος ὁσάκις εἰσήρχετο εἰς τὴν αἴθουσαν ἄλλος. Ὡς ξένος εἶχον ἄδειαν νὰ κάθωμαι πλησίον του ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ διβανίου· ἄλλως δὲ, οὐδ' αὐτὸς ὁ υἱός του Μουχτὰρ πασᾶς ἐτόλμα νὰ καθίσῃ ἐνώπιον τοῦ πατρός, ἐὰν μὴ ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ ῥητὴν ἄδειαν. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἶδον παρὰ τῷ βεζύρῃ δύο ἐγγόνους του, τὸν πεντεκαιδεκαέτη υἱὸν τοῦ Μουχτὰρ καὶ τὸν δεκαέτη υἱὸν τοῦ Βελῆ, μεθ' ὧν ἐγέλα καὶ ἔπαιζεν ὁ Ἀλῆς, ὡς τὸ πάλαι ὁ Ἀγησίλαος. Τὸν υἱὸν τοῦ Μουχτὰρ εἶδον ἐρχόμενον ἐφ' ἵππου εἰς τὸ σεράγιον μετὰ τηλικαύτης ἀξιοπρεπείας καὶ ὑπερηφανείας. ὥστε παραυτίκα ἐνόησα ὅτι οὐχὶ μάτην ἐπαιδεύετο ἐν τῇ σχολῇ τῆς ὀθωμανικῆς δεσποτείας. Ὁ βεζύρης ἠγάπα κατ' ἐξοχὴν νὰ λαλῇ περὶ τῶν πολιτικῶν· ὁσάκις ἤκουε τὸ πρῶτον περὶ πραγμάτων γνωστῶν παρ' ἡμῖν καὶ τετριμμένων, ἐποιεῖτο ἐρεύνας καὶ παρατηρήσεις ἐξυδερκεστάτας. Ἠρώτησέ με περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἰδίως τοῦ Λονδίνου, περὶ πλήθους καὶ τῆς μεθόδου τῆς ναυπηγήσεως τῶν μεγαλειτέρων πολεμικῶν τῆς Ἀγγλίας πλοίων, περὶ τῆς αἰτίας καὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀμερικανικοῦ πολέμου κλ. Πολλάκις ἐξέφρασε λύπην ὅτι δὲν εἶχε λάβει εὐκαιρίαν νὰ ἀποδημήσῃ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν· ἤλπιζεν ὅμως ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ τούτου θὰ ἀπέλαυεν ὁ νεώτατος τῶν υἱῶν του Σαλῆ βέης. Γενομένου λό-

γου περὶ μακροβιότητος τῶν Ἀμερικανῶν, ἠρώτησέ με ἂν ἠλήθευεν ὅτι ἦσαν μακρόβιοι ἐξ ἴσου οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Σῖναι καὶ διὰ τίνων μέσων παρετείνετο ἡ ζωή. Ἐγὼ ἐπήγαγον αὐτῷ πλεῖστα μακροβιότητος παραδείγματα ἐκ τῆς πατρίδος μου, ἐπωφελήθην δὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ τῷ συστήσω θερμῶς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ἰατρικῶν συμβουλῶν μου καὶ νὰ τὸν βεβαιώσω ὅτι ἡ λεγομένη ἀλχυμία οὔτε μέσον τι πρὸς παράτασιν τοῦ βίου ἐμηχανήσατο, οὔτε εὗρε τὸν λίθον τῶν σοφῶν. Ἐμβρόντητος ἔμεινεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἀκούσας ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε μέθοδος τοῦ παράγειν μέταλλα πολύτιμα· σφόδρα δὲ ἀμφιβάλλω ἂν κατώρθωσα νὰ τῷ καταστρέψω τὴν πίστιν του εἰς τὸ παντοδύναμον τῆς ἀλχυμίας· τοὐλάχιστον παρετήρησα ὅτι ἠγανάκτησε μαθὼν ὅτι μικροῦ ἢ οὐδενὸς λόγου ἄξια ἦσαν διάφορα μέταλλα ἅτινα αὐτὸς ὑπελάμβανε βαρύτιμα. Ὁ Ἀλῆς ἐτήρει πλεῖστα ἐργαλεῖα φυσικῆς, τηλεσκόπια, μικροσκόπια κλ., ἅτινα τῷ κατέταξα μεθοδικώτερον διότι ἦσαν ἐρριμμένα ἀτάκτως τῇδε κἀκεῖσε. Εἰς τὴν κτῆσιν ὅπλων τοσοῦτον ἐνασμενίζει, ὥστε ἐν ἑκάστῃ αἰθούσῃ καὶ κοιτῶνι ὑπάρχουσιν ἀνηρτημένα τὰ κάλλιστα τῶν τουφεκίων, τῶν πιστολίων καὶ τῶν ξιφῶν. Ἤκουσα ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς του θέλων νὰ δοκιμάσῃ τὴν καλὴν ποιότητα τοῦ ξίφους αὐτοῦ ἀπέκοπτεν ἰδίᾳ χειρὶ τὰς κεφαλὰς τῶν καταδίκων. Ἐρευνήσας ὅμως ἀκριβέστερον ἐπείσθην ὅτι ὁ λόγος ἦτο ψευδής. Μιᾷ τῶν ἡμερῶν τῷ ἀνεκοίνωσα τὴν ἐφεύρεσιν τουφεκίων, ἅτινα ἐγεμίζοντο ἐφ' ἅπαξ καὶ ἐξεπυρσοκρότουν τριακοντάκις· δὲν ἠσύχασε δὲ ἕως οὗ μετὰ τρεῖς μῆνας ἠγόρασε δώδεκα. Ἐρρέθη ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἠγνόει τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφήν· ἀλλ' ἐγὼ αὐτὸς τὸν εἶδον πολλάκις ἀναγινώσκοντα· οἱ ἰατροί του πάλιν ἐβεβαίωσάν με ὅτι ἔγραφεν, ἀλλὰ σπανιώτατα.

Πολλάκις παρευρέθην καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀλῆς ἐχορήγει ἀκρόασιν εἰς τοὺς ὑπηκόους του· ἕκαστος τῶν ἱκετευόντων εἰσέρχεται μόνος, φιλεῖ τὸ κράσπεδον τοῦ βεζυρικοῦ φορέματος καὶ ἔπειτα ἐκτίθησι τὴν παράκλησιν ἢ τὸ παράπονόν του· ὁ βεζύρης ἀκροᾶται μετὰ προσοχῆς· ζητεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ταχέως δὲ ἐκφέρει ἀπόφασιν ἀνέκλητον. Ἡ ταχύτης εἶναι ἀναγκαία, διότι αὐτὸς μόνος ὑπάρχει ἀπάντων ἀνεξαιρέτως ὁ δικαστής, κρίνων οὐχὶ κατὰ νόμους γραπτοὺς ἢ ἀγράφους, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκ παντὸς τρόπου ἀνευρεθεῖσαν ἀλήθειαν. Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι χιλιάδες ἱκετῶν καθ' ἑκάστην περιμένουσιν ἐν τῇ αὐλῇ του καὶ ὅτι τὸ ἐνιαῖον τοῦτο τοῦ συστήματος καθιστᾷ αὐτὸν φοβερώτατον εἴς τε τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πύλην. Οὔτε ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διαχειρίσει οὔτε ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τὰς ξένας δυνάμεις δέχεται ἀποκλειστικῶς μόνην τὴν συμβουλὴν τῶν ὑπουργῶν ἢ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων του· πᾶσα θέλησις καὶ πᾶσα ἐνέργεια ἀπορρέει ἐξ αὐτοῦ. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι, καθ' ἅπερ ἐξ ἀκοῆς καὶ ἐξ αὐτοψίας ἔμαθον, ὁ ἐλάχιστος τῶν ὑπηκόων του πέπαυδεν ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι, ἀναφερόμενος πρὸς τὸν βεζύρην, θὰ τύχῃ τῶν δικαίων εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ἢ ἂν προσέπιπτεν εἰς τοὺς πόδας τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων. Ἐν ὅλῳ τῷ κράτει τοῦ βεζύρου οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρχει γινώσκων τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὰς τοποθεσίας, τὰ ἀφανῆ καταφύγια καὶ μυρίας ἄλλας περιστάσεις ἀκριβέστερον τοῦ Ἀλῆ, ὅστις φαίνεται διὰ τοῦτο ὁ ἁρμοδιώτατος τῶν δικαστῶν. Ἐν ὅλῳ τῷ κράτει του οὐδεὶς ὑπάρχει ἄνθρωπος πρεσβύτης οὗ τινος δὲν γινώσκει ἢ δὲν ἐνθυμεῖται τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιμέλεια, μεθ' ἧς ἐγκύπτει εἰς τὰς ὑποθέσεις, εἶναι ἀπίστευτος. Ἀδιακόπως ἐργάζεται ἀπὸ τῆς 6 πρωϊνῆς ὥρας ἕως τῆς μεσημβρίας, ὁπότε ἀριστᾷ καὶ ἀναπαύεται ὀλίγον, πάλιν δὲ ἐργάζεται ἄχρι τῆς 8 ἑσπερινῆς, ὁπότε δειπνεῖ. Ἀλλὰ καὶ τὴν 9 ὥραν τὸν εὗρον πλειστάκις συνδιασκεπτόμενον μετὰ τῶν ὑπουργῶν του καὶ λεπτομερῶς ἐξακριβοῦντα τὰς δαπάνας τῶν ταχυδρομείων του. Καὶ εἰς τὸ χαρέμιον δὲ μεταβαίνων μετέρχεται τὸ ἔργον τοῦ δικαστοῦ, λύων τὰς διαφορὰς τῶν 300 παλλακῶν του διὰ μόνου τοῦ κύρους, δι' ἑνὸς ἀγρίου βλέμματος καὶ τῆς βροντώδους φωνῆς του.

Ἐν τῷ δείπνῳ ὁ βεζύρης φαίνεται πᾶν ἄλλο ἢ γαστρίμαργος· δὲν εἶναι ὅμως τοσοῦτον πιστὸς μουσουλμάνος ὥστε καὶ νὰ μὴ οἰνοποτῇ. Κατὰ τὸ ὀθωμανικὸν ἔθιμον ἀριστᾷ καὶ δειπνεῖ μόνος· κατὰ τὸ ἄριστον παρατίθενται αὐτῷ 12-16 εἴδη φαγητῶν· τὸ ἀρνίον ἐκ τῶν πολυαρίθμων ποιμνίων του οὔτε θέρους ἐλλείπει, οὔτε χειμῶνος. Συχνάκις δέχεται προσκλήσεις ἐπισήμων ὀθωμανῶν ἢ Ἑλλήνων καὶ ἔρχεται εἰς τὴν οἰκίαν των ἵνα συναριστήσῃ ἢ συνδειπνήσῃ. Μιᾷ ἑσπέρᾳ ἤμην καὶ ἐγὼ προσκεκλημένος μετὰ 60 ἄλλων· ὁ βεζύρης ἦλθε μετὰ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν αὐλικῶν του· ἐδείπνησε μόνος· ἀπέναντι δὲ αὐτοῦ ἐκάθισαν οἱ συνδαιτυμόνες· μόνος ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἡ τούτου σύζυγος ἠξιώθησαν τῆς τιμῆς νὰ παρακαθίσωσιν ἐν τῇ αὐτῇ τραπέζῃ. Ἐν τοιαύταις περιπτώσεσι δὲν ἐλλείπει ὀθωμανικὴ ἢ ἀλβανικὴ ὀργανικὴ μουσική, ἐθνικὰ ἄσματα καὶ διάφοροι χοροὶ νέων ἀλβανῶν καὶ ἀλβανίδων. Ἐκ τῶν 300 τοῦ βεζύρου παλλακῶν αἱ μὲν εἶναι ἑλληνίδες, αἱ δὲ ἀλβανίδες, ἢ ὀθωμανίδες ἢ κιρκάσσιαι. Τεκμήριον ἐξιδιασμένης εὐνοίας τοῦ σατράπου ὑπολαμβάνεται ὁπόταν ἐκ τοῦ χαρεμίου του προσφέρῃ γυναῖκα μίαν τῶν παλλακῶν του πρὸς ὑπάλληλον ὃν βούλεται διαφερόντως νὰ τιμήσῃ. Ἐπὶ τοιαύτῃ τιμῇ παρ' ὀλίγον ἐξίσατο

τῶν φρενῶν ὑπὸ χαρᾶς εἷς φίλος μου, ὁ ὀθωμανὸς γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ, λαβὼν δῶρον περικαλλεστάτην Κιρκασσίαν· δύο ἄλλοι ἀλβανοὶ τοὐναντίον ἔσπευσαν αὐτοὶ πρὸ τῆς ὥρας νὰ νυμφευθῶσιν, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶσι νὰ λάβωσι τοιοῦτον δῶρον, διότι θὰ κατεστρέφοντο ἀρνούμενοι τὴν ἀποδοχήν του.

Ἡ θρησκευτικὴ τοῦ βεζύρου ἀνοχὴ χορηγεῖ εἰς τοὺς ἄλλους ὑπηκόους του τὰ αὐτὰ *πολιτικὰ* δικαιώματα καὶ προνόμια οἷα χαίρουσιν οἱ ὀθωμανοί· οὐδεὶς λοιπὸν τούτων μειονεκτεῖ τοῦ ἑτέρου ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἔποψιν. Ἐκ τῶν τριῶν γραμματέων του εἷς εἶναι ἕλλην, ἕτερος ὀθωμανός, ὁ τρίτος Ἰσραηλίτης. Χάριν ἑλλήνων ἀγροτῶν, οἰκούντων ἐν διαφόροις ἀλβανικαῖς ἐπαρχίαις, ἀνήγειρεν ἰδίοις ἀναλώμασι ναοὺς ὀρθοδόξους. Εἶναι ὅμως καὶ δεισιδαίμων· ἀποδέχεται ἡμέρας ἀποφράδας, πιστεύει εἰς γοητείας, ἐπῳδὰς καὶ εἰς τοὺς ἁγίους ἅμα καὶ γελωτοποιοὺς Δερβίσας. Ἐκ τῶν φαύλων ἰδιοτήτων τοῦ Ἀλῆ δύο ὁμολογοῦνται αἱ κυριώτεραι, ἡ δευτέρα φύσις παρ' αὐτῷ ἀποβᾶσα ὑπόκρισις καὶ ἡ φιλεκδικία, ἡ παραφέρουσα αὐτὸν εἰς σκληρότητας ἀνηκούστους. Ἐντριβέστατος φαίνεται ἰδίως περὶ τὰς πολιτικὰς ῥαδιουργίας, ἔχων κατασκόπους ἀπανταχοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Ὁ ζῆλος, μεθ' οὗ τὸν ὑπηρετοῦσι, δικαιοῖ πληρέστατα τὴν ἐκλογήν του· ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν αὐτοῖς τοῖς συμβουλίοις τοῦ Σουλτάνου, οὐδὲν οὐδέποτε συζητεῖται ἢ ἀποφασίζεται ὅπερ νὰ μὴ γίνῃ γνωστὸν τῷ βεζύρῃ ἐντὸς ὀκταημέρου. Φόβον καὶ τρόμον ἐμπνέει κατ' ἐξοχὴν ἡ προσποίησις αὐτοῦ· πολλάκις ἐπιδείκνυται φιλοφροσύνην, ἥτις εὐλόγως ἑρμηνεύεται ὡς ἀπαίσιος οἰωνός, διότι ὑπ' αὐτὴν λανθάνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μνησικακία καὶ φιλεκδικία. Τὰ θύματά του τυγχάνουσιν ἀβροφρονεστάτης δεξιώσεως, ἀπολύονται μετὰ μεγάλων καὶ ἐπιζήλων τιμῶν, πέντε δὲ λεπτὰ ὕστερον ἀποκόπτονται τὴν κεφαλήν. Τοιαῦται δὲ ἀνθρωποκτονίαι ὀτῷ μὲν εἶναι αὐθαίρετος τιμωρία πραγματικῶν ἐγκλημάτων, ὀτὲ δὲ ἀποτέλεσμα μίσους καὶ πάθους προσωπικοῦ, ὅπερ δὲν κορέννυται πρότερον ἐὰν μὴ καταστραφῶσιν ἅπαντες οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ ἐπιστήθιοι φίλοι τοῦ ὑπόπτου ἢ τοῦ ἐνόχου. Πρό τινων ἐτῶν Ἀλβανός τις εἶχε φονεύσει ἕνα τῶν ἑξαδέλφων τοῦ Ἀλῆ· ὁ ἔνοχος οὗτος ἐτελεύτησε βραδὺν διὰ πυρὸς θάνατον· τὰ τέκνα του ἐστραγγαλίσθησαν· ὁ ἀδελφός του, εἴκοσιν ἔτη ὕστερον, ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ βεζύρου καὶ κατελθὼν εἰς Ἰωάννινα, κατεμελίσθη πρὸ τοῦ σεραγίου, τὰ δὲ μέλη του διεσπάρησαν εἰς τὰς ὁδούς. Διηγοῦνται πρὸς τούτοις ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Μουχτὰρ πασᾶ, ὑπὸ ζηλοτυπίας ἀκαθέκτου οἰστρηλατουμένη, ἔπεισε τὸν πενθερόν της νὰ πνίξῃ εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων ἑκκαίδεκα παλλακὰς ἐκ τοῦ χαρεμίου τοῦ συζύγου της.

Βλίκρινῆ πίστιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν βεζύρην διατρέφουσι μόνον οἱ ἀλβανοὶ στρατιῶταί του, οὓς μεταχειρίζεται οὐχὶ ὡς ἀνδράποδα, ἀλλ' ὡς συναγωνιστάς, λαλῶν πρὸς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς οἰκειότητος καὶ ποιούμενος αὐτοῖς ἐκ διαλειμμάτων δωρεάς. Ἀλβανοὶ τὸ γένος, πατρόθεν καὶ μητρόθεν φίλοι τῆς ἐν Τεπελενίῳ οἰκογενείας του εἶναι οἱ ἀνώτατοι ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ αὐλικοὶ ὑπάλληλοι, ὧν προΐσταται ὁ Ἀθανάσιος Βάγιας, ἀδελφὸς τοῦ ἰατροῦ του, κοινωνὸς τῆς προτέρας δυστυχίας καὶ τῆς νῦν εὐτυχίας τοῦ βεζύρου, ἀνὴρ ἀπτόητος καὶ τοῦ θανάτου καταφρονῶν, κοιμώμενος δὲ ἔνοπλος πρὸ τῆς αἰθούσης τοῦ φίλου του.

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

Αὐτοβιογραφία γέροντος Χίου.

Συνέχεια καὶ τέλος. Ἰδὲ σελ. 129.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Δὲν ἐβραδύναμεν νὰ ὁρίσωμεν μετὰ τοῦ Παντελῆ τὸ δρομολόγιόν μας καὶ ν' ἀρχίσωμεν τὴν ὁδοιπορίαν μας. Διευθυνόμενοι πρὸς βορρᾶν μετεβαίναμεν ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, ἡ δὲ πώλησις τοῦ χαβιαρίου ἔβαινε κατ' εὐχήν, καὶ ηὐξανον βαθμηδὸν τὰ περιεχόμενα τοῦ σακκουλίου μου.

Ὅτε ἐπὶ τέλους ἀνέβημεν εἰς τὰ περικλείοντα τὸν Κάμπον ὑψώματα καὶ εἶδον μακρόθεν τὴν πόλιν, εἰς δὲ τὰς ὑπωρείας τῶν ἀντικρὺ βουνῶν ἐπροσπάθησα ν' ἀνιχνεύσω τὸ σημεῖον ὅπου ἔκειτο ὁ Πύργος μας, ἠσθάνθην τὴν καρδίαν μου συστελλομένην ἐντὸς τοῦ στήθους καὶ τὰ γόνατά μου τρέμοντα. Ἐκάθησα ἐπὶ τῶν βράχων καὶ ἔβλεπον τὴν χλοερὰν ὑπὸ τοὺς πόδας μου ἔκτασιν ὑπὸ τοῦ πρωϊνοῦ ἡλίου φωτιζομένην, ἀναμέσον δὲ τῶν δένδρων διέκρινα τὰς ποικιλλούσας τὴν πεδιάδα κατοικίας, ἀπὸ τὰς ἑστίας τῶν ὁποίων καπνὸς δὲν ἀνήρχετο. Δεξιόθεν, εἰς ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπόστασιν, ἔκειτο ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. Δὲν ἐφαίνετο ἐκ τοῦ σημείου ὅπου ἤμεθα, ἀλλ' οὔτε ἠθέλησα νὰ ἐπισκεφθῶ τὰ ἐρείπιά της. Δὲν ἐπεζήτουν νέας ἐπὶ τῆς Χίου συγκινήσεις, ἐπεθύμουν μόνον νὰ ἐκτελέσω τὸν σκοπόν μου καὶ νὰ φύγω ὅσον τάχιον. Δὲν ἤθελον νὰ βλέπω τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος μου, οὔτε Τούρκους νὰ βλέπω ἤθελον.

Ὁ Παντελῆς ἐκάθητο πλησίον μου τρώγων τὸ λιτὸν πρόγευμά του, ὁ δὲ ὄνος του παρέκει κατεγίνετο εἰς εὕρεσιν τροφῆς μεταξὺ τῶν ὀλίγων ἐπὶ τῆς πετρώδους κορυφῆς θάμνων. Ἡ ὄρεξις τῶν δύο συντρόφων μου ἤνοιξε καὶ τὴν ἰδικήν μου, ὁ δὲ ἄρτος καὶ αἱ ἐλαῖαι τοῦ Παντελῆ καὶ ἡ ἔμφυτος φαιδρότης τῆς ἀπλοϊκῆς ψυχῆς του ἐστερέωσαν τὸ ἐπὶ στιγμὴν κλονισθὲν φρόνημά μου. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ συνοδία μας ἐτέθη ἐκ νέου εἰς κίνησιν.

Τὸ χωρίον Νεοχῶρι, ὅπου καταβάντες τὸ βουνὸν ἐσταθμεύσαμεν, περιέσωζαν ἔτι καὶ αὐτό, καθὼς τὸ Θολὸν Ποτάμι, σημεῖα ἄφθονα μαρτυροῦντα ὅτι διέβησαν οἱ Τοῦρκοι ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ἦσαν πλειότεραι συγετικῶς ἐν αὐτῷ αἱ ἐπισκευασθεῖσαι οἰκίαι, ἡ δ' ἐρήμωσις ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως ὀλιγωτέρα. Τὸ καφενεῖον ὅπου ἐκαθήσαμεν πρὸς ἀναψυχήν, ἦτο πλῆρες ἀνθρώπων. Οὔτε Ἀγᾶς ὑπῆρχεν εἰς τὸ χωρίον, οὔτε φρουρά, ὥστε οἱ χωρικοὶ ἔζων κάπως ἀνετώτερον, προσπαθοῦντες ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τῆς σήμερον νὰ λησμονήσωσι τὰ βάσανα τῆς χθὲς καὶ τοὺς ἐνδεχομένους τῆς αὔριον κινδύνους.

Ἡ πρόθεσίς μου ἦτο νὰ διατρίψωμεν δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας εἰς Νεοχῶρι, ὅπως ἐκεῖ ὡριμάσω τὰ σχέδιά μου, ἀλλ' ἔμαθον εἰς τὸ καφενεῖον εἴδησιν ἥτις ἤλλαξε τὴν ἀπόφασίν μου. Ἔμαθον ἀπὸ τῶν χωρικῶν τὰς ὁμιλίας, ὅτι μοῖρα τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἔφθασεν εἰς Τσεσμὲν καὶ ὅτι ἐπριμένοντο ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἄλλα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πλοῖα, ὅπως ὅλα συνηνωμένα ἐκπλεύσωσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὥστε ἔπρεπε νὰ ἐπισπεύσω τὴν ἀναχώρησίν μου. Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὁποῖοι καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἀλλοίμονον δὲ εἰς τ' ὅπλα πλοιάρια, ἅτινα ἔπιπτον εἰς χεῖράς των, καὶ εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἐπιβάτας των! Δι' αὐτῶν ἐπληρόνοντο αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Κανάρη, ταῦτα ἦσαν τ' ἀπατηλὰ τρόπαια διὰ τῶν ὁποίων ἐκάλυπτον οἱ Τοῦρκοι ναύαρχοι τὴν καταισχύνην των. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶχον τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν ν' ἀποτελέσω τοιούτου τροπαίου μέρος, οὔτε νὰ προμηθεύσω τὸ πτῶμά μου ὡς στολισμὸν εἰς τὰς κεραίας Τουρκικῆς ναυαρχίδος, καὶ ἤθελον διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐπιστρέψω εἰς Τῆνον, προλαμβάνων τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου τὴν ἀναχώρησιν.

Ἔκραξα τὸν Παντελῆν καὶ ἐξήλθομεν τοῦ καφενείου. Ὁ ὄνος δεμένος ἔζωθεν αὐτοῦ ἐπερίμενε φέρων εἰς τὴν ράχιν του τὸ βαρέλιόν μας.

— Παντελῆ, μεῖνε σὺ ἐδῶ νὰ πωλήσῃς χαβιάρι καὶ περίμενέ με. Ἐγὼ θὰ φύγω.

— Ποῦ πηγαίνεις;

— Πηγαίνω νὰ ἴδω τὸν Πύργον μας. Αὔριον τὴν αὐγὴν ἐπιστρέφω.

Ἐπροσπάθησεν ὁ Παντελῆς νὰ μὲ μεταπείσῃ, ἠθέλησε νὰ μὲ συνοδεύσῃ, μοὶ ἐνθύμησε τὴν εἰς Θολὸν Ποτάμι φυλάκισίν μου, ἀλλὰ δὲν ἤκουον. Ἐσυμφωνήσαμεν ποῦ ἐντὸς τοῦ χωρίου θὰ τὸν εὕρω τὴν ἐπαύριον, ἠγόρασα ἀξίνην διὰ νὰ φαίνωμαι ὡς ἐργάτης πηγαίνων δι' ἡμερομίσθιον, καὶ τὸν ἀπεχαιρέτισα. Ἦτο ἀνήσυχος καὶ πλήρης φόβων ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐγὼ ἠσθανόμην τὴν καρδίαν μου ἐλαφράν. Εἶχον προαίσθημα ὅτι θὰ ἐπιτύχω.

Ἐβάδιζον πρὸς τὴν ἔξοδον τοῦ χωρίου μὲ τὴν ἀξίνην ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὅτε εἰς τὸ κατώφλιον θύρας ἀνοικτῆς εἶδον ἱστάμενον ἄνθρωπον ἐνδεδυμένον κατὰ τὸ ἥμισυ εὐρωπαϊστὶ καὶ καπνίζοντα. Τὸν ἀνεγνώρισα μακρόθεν! Ἦτο ὁ Ζενάκης, ὁ γέρων τοῦ πατρός μου φίλος. Αἱ τρίχες του ἦσαν λευκότεραι ἢ πρὸ δύο ἐτῶν, τὸ δὲ πρόσωπόν του ὑπέρ ποτε κατηφές. Ἡ παρουσία του εἰς Νεοχῶρι μ' ἐξέπληξε κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἐνθυμήθην ἀμέσως ὅτι εἶχε κτήματα ἐκεῖ. Διέβην ἐνώπιόν του καὶ ἐπροχώρησα χωρὶς νὰ μὲ ἀναγνωρίσῃ. Ποῦ νὰ γνωρίσῃ ὑπὸ τὴν χωρικὴν ἐνδυμασίαν μου τοῦ φίλου του τὸν υἱόν! Ἐνῷ διέβαινον ἔμπροσθέν του ἐδίστασα, νὰ γνωρισθῶ ἢ ὄχι; Καλλίτερον ὄχι, καὶ ἐπροχώρησα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα βήματα μετενόησα. Μοῦ ἦλθε διὰ μιᾶς εἰς τὴν μνήμην ὁλόκληρος ἡ περίοδος τῆς ἐν Χίῳ διαβιώσεώς μας, καὶ ἡ ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν περιμενομένη ἐπίσκεψίς του, ἐνθυμήθην τὸν πατέρα μου, καὶ ἠθέλησα νὰ ὀλίψω τὴν χεῖρα τοῦ γέροντος καὶ νὰ τῷ εἴπω ὅτι ὁ φίλος του ἀπέθανε. Ἐπέστρεψα πρὸς αὐτὸν καὶ ἐστάθην ἐνώπιόν του. Διέκοψε τὸ κάπνισμα ἐκεῖνος καὶ μὲ ἠτένισεν ἀπορῶν.

— Ἔχω νὰ σοῦ εἰπῶ δύο λόγια μυστικά, αὐθέντα μου.

— Ἔλα μέσα, παιδί μου. Τί θέλεις;

Καὶ εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς αὐλῆς. Τὸν ἠκολούθησα καὶ ἔκλεισα ὄπισθέν μου τὴν θύραν.

— Δὲν μὲ γνωρίζεις;

— Ὄχι. Ποῖος εἶσαι;

Τῷ εἶπον τὸ ὄνομά μου. Ὕψωσεν ἔκπληκτος τὰς χεῖρας, μὲ παρετήρησεν ἐπί τινας στιγμὰς ἀσκαρδαμυκτὶ καὶ ἁρπάσας με τῆς χειρὸς μ' ἐφίλησε καὶ μ' ἔσυρεν εἰς τὸ δωμάτιόν του. Δὲν ἐπερίμενον ὅτι ἡ καρδία τοῦ ψυχροῦ ἐκείνου γέροντος περιέκλειεν ὅσην εὐαισθησίαν τότε μοὶ ἐπέδειξε. Μὲ ἠρώτησε τί ἐγίναμεν, πῶς ἐσώθημεν, καὶ διηγήθην τὰ καθέκαστα τῆς φυγῆς καὶ τοῦ πλάνητος βίου μας, τοῦ πατρός μου τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐν Τήνῳ διαμονὴν τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν μου. Μὲ ἠρώτησε διὰ τί ἐπανῆλθον, καὶ τῷ ἐξομολογήθην τὸν σκοπόν μου. Ἀπόρησε πῶς ἐτόλμησα νὰ ἀψηφήσω τοὺς κινδύνους τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ μὲ παρεκίνησε νὰ παραιτηθῶ αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιστρέψω ὅθεν ἦλθον, ἀνόψωσε δὲ τοὺς ὤμους μειδιῶν, ὅτε ἀπεκρίθην ὅτι ἡ ἀπόφασίς μου εἶναι σταθερὰ καὶ δὲν δύναμαι νὰ μεταβάλω γνώμην. Ἠγέρθην καὶ τὸν ἀπεχαιρέτισα. Μοὶ ἔδωκε τὴν εὐχήν του, μὲ ἠσπάσθη καὶ μὲ ὡδήγησεν εἰς τὴν θύραν. Πρὶν τὴν ἀνοίξῃ ἔθεσε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου μου καὶ ἠθέλησεν ἐκ νέου νὰ μὲ προτρέψῃ νὰ λησμονήσω τὴν ταρέντα θησαυρὸν καὶ νὰ φύγω ἐκ Χίου. Ἀλλ' ἡ δυσκολία ἦτο νὰ φθάσω ἕως ἐκεῖ ὅπου εὑρισκόμην ἤδη. Πῶς ν' ἀναχωρήσω χωρὶς οὔτε κἂν νὰ ἴδω τὸν Πύργον μας;

— Τὸ ἔβαλες εἰς τὸν νοῦν σου καὶ ἐτελείωσεν, εἶπεν ὁ γέρων δυσανασχετῶν. Εἶσαι υἱὸς

τοῦ πατρός σου. Δὲν ἤκουε λόγον κ' ἐκεῖνος. Πήγαινε! Ἂν σκαλώσῃς πούποτε μὲ Τούρκους, ἐπρόσθεσε μετὰ φωνῆς ἠπιωτέρας, μήνυσέ με. Ὡς πρόξενος κάτι δύναμαι, καὶ ἴσως σοῦ χρησιμεύσω. Ὁ Θεὸς μαζῆ σου!

Καὶ μοῦ ἤνοιξε τὴν θύραν. Ὁ ἥλιος ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν του, ἦτο δὲ δύο σχεδὸν ὡρῶν ἡ μέχρι τοῦ Πύργου μας ἀπόστασις. Ἔσπευσα τὸ βῆμα, διότι ἤθελον νὰ φθάσω ἐκεῖ πρὶν νυκτώσῃ. Πολικὸς ἀστὴρ ἦτο δι' ἐμὲ ὁ γνωστὸς λοφίσκος καὶ τὰ δένδρα τὰ κρύπτοντα τὴν θέαν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ παρεκκλησίου μας. Ἐβάδιζον ταχέως μὲ τὴν ἀξίνην ἐπὶ τοῦ αὐχένος, ὁ δὲ νοῦς μου ἐδούλευεν. Ἐσκεπτόμην πρὸ πάντων περὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶχον τὴν ποποίθησιν ὅτι θ' ἀνεύρω τοὺς δύο σάκκους, καὶ ἐσυλλογιζόμην πῶς θὰ πωλήσω τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη, σχεδιάζων πῶς διὰ τοῦ προϊόντος αὐτῶν θὰ μεταβῶ μετὰ τῆς οἰκογενείας μου εἰς Ἰταλίαν, εἰς Ἀγγλίαν ἴσως, καὶ ὁποίου εἴδους ἐμπόριον ἐκεῖ θὰ διοργανίσω, ἡ δὲ φαντασία μου ἔπλαττεν εἰκόνας μελλούσης ἐπιτυχίας. Καθ' ὅσον ὅμως ἐπλησίαζον καὶ ἐξηπλοῦντο ἐπὶ τῆς ἐξοχῆς αἱ σκιαὶ τῆς ἑσπέρας ἤρχισε νὰ μὲ καταλαμβάνῃ μυστηριῶδές τι αἴσθημα ἀνησυχίας. Διατί νὰ ἔλθω μόνος; Διατί νὰ μὴν ἀφήσω τὸν Παντελῆν νὰ μὲ συνοδεύσῃ; Εἶχον θεωρήσει ἀσφαλέστερον νὰ μὴ τὸν προσλάβω, φοβηθεὶς μὴ προκαλέσω ὑποψίας ἂν ἐφαινόμην ἐκεῖ μὲ τὸν σύντροφόν μου καὶ τὸν ὄνον του. Μόνος ἠδυνάμην εὐκολώτερον νὰ κρυφθῶ, νὰ κατασκοπεύσω καὶ νὰ εἰσχωρήσω ἐντὸς τοῦ κήπου, τοὺς δὲ σάκκους εἶχον κατὰ νοῦν νὰ τοὺς κρύψω εἰς τὸ δάσος πλησίον τοῦ παρεκκλησίου, καὶ νὰ ἔλθω τὴν ἐπιοῦσαν μὲ τὸν Παντελῆν νὰ τοὺς παραλάβωμεν. Ἀλλ' ἤδη μετενόουν καὶ ἠυχόμην νὰ εἶχον τὸν Παντελῆν πλησίον μου. Ἡ γεναιότης μου ἐπιλονίζετο καθ' ὅσον ἤγγιζε τῆς ἐκτελέσεως ἡ ὥρα. Ἀλλ' ἦτο ἀργὰ πλέον. Ἤμην παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ κήπου μας καὶ ἔβλεπον ἤδη ἐκ τοῦ δρόμου τὸ ἀνώγειον τῆς οἰκίας μας. Ἰδοὺ τοῦ μικροῦ μου δωματίου τὸ παράθυρον, ἰδοὺ τὰ δύο τοῦ κοιτῶνος τῶν γονέων μου, ἰδού... ἀλλὰ διατί ἔχουν καφάσια τὰ λοιπὰ παράθυρα; Μὴ ἔχω λάθος; Ὄχι... Κατοικεῖται ἡ οἰκία μας, κατοικεῖται ὑπὸ Τούρκων! Ἐγὼ δὲ εἰς τοὺς δρόμους βλέπω ὡς ξένος τοὺς τοίχους της καὶ κατασκοπεύω ὡς κλέπτης τὰ παράθυρά της!

Ἠθέλησα νὰ ἴδω καλλίτερον, νὰ κορέσω τοὺς ὀφθαλμούς μου μὲ τῆς ἀποξενώσεώς μου τὸ θλιβερὸν θέαμα, καὶ πηδήσας τὴν ἀπέναντι τοῦ περιβόλου μας φραγὴν ἀνέβην εἰς τὸν ἀμπελῶνα, τὸν ὁποῖον ὁ δρόμος ἐχώριζεν ἀπὸ τοῦ κήπου μας. Τὸ ἔδαφος ἦτο ἀνωφερές, ὥστε ἔβλεπον ἐκεῖθεν ὁλόκληρον τὴν περιοχήν μας. Ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ περὶ αὐτὴν δὲν ἐφαίνετο ψυχή, ἀλλ' εἰς τὸν κῆπον γέρων κηπουρὸς ἔσκαπτε μετὰ κόπου τὸ χῶμα. Ἀνεγνώρισα τὴν μορφήν του. Ἦτο ὁ ἰδικός μας κηπουρός, ὁ γέρων Γιάννης, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα εὗρον ὑπηρετοῦσαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μαυρογένη ἐν Τήνῳ. Μετὰ πόσης χαρᾶς τὸν ἀνεγνώρισα! Οὐδ' ἦτο ἄμοιρος ἐγωϊσμοῦ ἡ εὐχαρίστησίς μου, διότι ἀπέκτων οὕτω βοηθὸν ἀσφαλῆ εἰς τὸ ἐπιχείρημά μου, ἔφερον δὲ εἰς τὸν γέροντα, εὐπρόσδεκτον τῆς συνδρομῆς του πληρωμήν, τὴν χαροποιὰν εἴδησιν ὅτι ἡ θυγάτηρ του ἔζη. Ἀλλὰ πῶς νὰ συνεννοηθῶ μετ' αὐτοῦ; Δὲν ἐτόλμων οὔτε νὰ τὸν κράξω, οὔτε νὰ εἰσέλθω ἐντὸς τοῦ κήπου. Ἂς περιμείνω μέχρις οὗ νυκτώσῃ, καὶ τότε κρυφίως εἰσχωρῶν μέχρι τῆς καλύβης του τὸν εὑρίσκω, ἀναγνωρίζομαι καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν σύμπραξίν του. Ἀλλ' ἕως τότε; Ὁ ἥλιος εἶχε κρυφθῆ ὄπισθεν τοῦ βουνοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ διαυγοῦς οὐρανοῦ ἀντενακλᾶτο ἄφθονον τὸ φῶς τῆς δείλης. Ἦτο φαιδρὰ θερινὴ ἑσπέρα καὶ ἡσύχαζεν ἡ γῆ, ὑπὸ δὲ τὰ δένδρα ἐφαίνοντο τὰ πάντα τοσοῦτον εὐτυχῆ εἰς τὴν πεδιάδα! Δὲν συμπάσχει μεθ' ἡμῶν ἡ φύσις, ἡ δὲ γαλήνη της ἐπαυξάνει τῆς ἀνησύχου καρδίας τὸ βάρος.

Κατέβην ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος εἰς τὸν δρόμον καὶ διηυθύνθην πρὸς τὸ παρεκκλήσιον, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν γῆν κεκλιμένην, ὡσεὶ προσπαθῶν ν' ἀνεύρω ἐπὶ τοῦ χώματος τὰ ἴχνη ἐκείνων μεθ' ὧν τοσάκις ἐπορεύθην ἐκεῖ. Ἤμην εἰσέτι μακρὰν τοῦ περικυκλοῦντος τὸν ναΐσκον ἄλσους, ὅτε εἶδον προβαινούσας ἐκ τῶν δένδρων μορφὰς γυναικείας καὶ παιδία τρέχοντα περὶ αὐτάς. Κατέβαινον πρὸς ἐμὲ ἐνῷ ἐγὼ ἀνέβαινον, δὲν ἤμην δὲ πλέον ἐν καιρῷ νὰ ὀπισθοχωρήσω, ὅταν ἀνεκάλυψα ὅτι ἦσαν Τούρκισσαι. Τὰς συνώδευεν Ἄραψ εὐνοῦχος, τὸ ποδήρες τοῦ ὁποίου φόρεμα δὲν ἐξεχωρίζετο μακρόθεν ἀπὸ τὰ τῶν γυναικῶν. Παρεμέρισα καὶ διέβη τὸ χαρέμιον, τὰ δὲ παιδία ἠκολούθουν παίζοντα. Ἓν μόνον ἐξ αὐτῶν, τὸ τελευταῖον, κοράσιον δωδεκαετὲς περίπου, δὲν ἔπαιζε μετὰ τῶν λοιπῶν ἀλλ' ἐπεριπάτει ἡσύχως φέρον ἄνθη εἰς τὴν μίαν χεῖρα, ἡ δ' ἄλλη ἐκρέματο εἰς τὸ πλευρὸν του βαρεῖα. Ἐνῷ διέβαινεν ἐνώπιόν μου ἐστάθη καὶ μὲ παρετήρησεν. Ἐξηκολούθησα ἐγὼ τὸν δρόμον μου. Αἴφνης ἀκούω ὄπισθέν μου φωνὴν γλυκεῖαν ψιθυρίζουσαν τὸ ὄνομά μου· — Λουκῆ! Πρὶν ἢ προφθάσω νὰ σκεφθῶ ὅτι ἂν στραφῶ προδίδομαι καὶ ἂν φανερωθῶ κινδυνεύω, ἐστράφην. Ἐστράφην καὶ εἶδον τὸ κοράσιον ἱστάμενον ὀλίγα βήματα μακράν μου. Τὰ ἄλλα παιδία εἶχον προχωρήσει. Ἅμα μὲ εἶδε στρεφόμενον ἐγονάτισεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὴν ἐγνώρισα! ἠθέλησα νὰ κράξω: Δέσποινα! ἀλλ' ἔθεσε τὸ δάκτυλον εἰς τὰ χείλη καὶ ἐψιθύρισε βλέπουσά με: — Γλυτωσέ με Λουκῆ! Καὶ σκύψασα ἐπροσποιήθη ὅτι συλλέγει

ἄνθη, διότι ἠκούσθη ἡ βραγχώδης φωνὴ τοῦ εὐνούχου ἐπιστρέφοντος διὰ νὰ περιμαζεύσῃ τὸ ποίμνιόν του. Ἠγέρθη ἡ Δέσποινα καὶ ἔτρεξε πρὸς τὰ ἄλλα παιδία. Ἐγὼ δὲ κρυπτόμενος ὄπισθεν τῶν δένδρων ἠκολούθησα μακρόθεν τὴν συνοδίαν, μέχρις οὗ εἶδον τὸν Αἰθίοπα ἀνοίγοντα τὴν θύραν τοῦ κήπου μας καὶ τὰς γυναῖκας μετὰ τῶν παιδίων εἰσερχομένας ἐντὸς αὐτοῦ. Τελευταία εἰσῆλθεν ἡ Δέσποινα. Πρὶν διαβῇ τὴν θύραν ἐστράφη. Ἠσθάνετο ὅτι ἀκολουθῶ τὰ ἴχνη της. Εἰσῆλθε μετ' αὐτὴν ὁ φύλαξ τοῦ χαρεμίου καὶ ἡ θύρα ἐκλείσθη.

Ἐκάθησα ὑπὸ τὰ δένδρα μὲ τὴν κεφαλὴν ἐντὸς τῶν χειρῶν, προσπαθῶν νὰ συλλέξω τὰς ἰδέας μου. Ἡ Δέσποινα εἰς χεῖρας Τούρκων, Τούρκων κατοικούντων τὸν Πύργον μας! Πῶς μὲ ἀνεγνώρισεν ἀμέσως, ὡς νὰ μ' ἐπερίμενε! Ἡ ἐπίκλησίς της ἀντήχει εἰς τὰ ὦτά μου'—«Γλύτωσέ με, Λουκῆ!» Ἰδοὺ ὁ μυστηριώδης μαγνήτης ὅστις μὲ εἵλκυεν εἰς Χίον, ἰδοὺ πρὸς τί μὲ ὡδήγησεν ἡ Θεία Πρόνοια! Θὰ τὴν σώσω! Ἀλλὰ πῶς; Καὶ μετέβαινον ἀπὸ σχεδίου εἰς σχέδιον.

Ἐπῆλθεν ἐν τούτοις ἡ νύξ, ἀλλ' οὐχὶ τὸ σκότος εἰσέτι. Ἡ σελήνη εἶχε δύο περίπου ὡρῶν δρόμον μέχρις οὗ κρυφθῇ καὶ ἐπρόβαινε βραδέως πρὸς τὴν δύσιν της, φωτίζουσα τὸν οὐρανὸν ἄνωθέν μου. Αἱ ἀκτῖνές της παίζουσαι μὲ τῶν δένδρων τὰ φύλλα ἐσχημάτιζον μυρίας φαντασιώδεις σκιὰς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὅπου ἐκαθήμην, καὶ τὰς ἔβλεπον, καὶ ἤκουον τὰς ὑλακὰς τῶν σκύλων εἰς τὰς ἀπεχούσας ἐπαύλεις, καὶ τῶν γρύλλων περὶ ἐμὲ τὸν θόρυβον, καὶ τοὺς ἠχηροὺς τῶν βατράχων κοασμούς. Ὁ νοῦς μου ἦτο ἀλλαχοῦ καὶ ἤκουον χωρὶς νὰ προσέχω, ἀλλ' ἐνετυποῦντο εἰς τὴν μνήμην μου αἱ ἐξοχικαὶ τῆς σιωπηλῆς ἐκείνης νυκτὸς διαταράξεις, καὶ ἡ ὀσμὴ τῶν ἀνθῶν, καὶ τὰ παίγνια τῆς σελήνης ὑπὸ τῶν δένδρων τοὺς κλώνους.

Ὅταν ἔδυσεν ἡ σελήνη, τὸ δὲ σκότος ἐκάλυψε τὴν ἐξοχήν, ἠγέρθην, ἐπεκαλέσθην τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπροχώρησα πρὸς τὸν δρόμον. Ἐβάδιζον ἄνευ δισταγμῶν, διότι ἐγνώριζον τί θέλω. Ἐσκέφθην καὶ ἀπεφάσισα. Τὸ σχέδιόν μου ἦτο προκεχαραγμένον. Ἐβάδιζον πρὸς ἐκτέλεσίν του καὶ ὁ Θεὸς βοηθός!

Τὸ σκότος ἦτο βαθύ, ἀλλὰ τὰ πάντα μοι ἦσαν γνωστὰ ἐκεῖ, ὥστε ἠδυνάμην μὲ κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ εὕρω τὸν δρόμον. Ὅταν ἔφθασα εἰς τὴν ἄκραν τοῦ περιβόλου ἐπήδησα τὸν τοῖχον, ὅστις ἦτο ἐκεῖ χαμηλότερος, καὶ εὑρέθην ἐντὸς τοῦ κήπου. Ἐστάθην ἀκίνητος παρὰ τὸν τοῖχον, προσέχων μὴ ἠκούσθη τοῦ πηδήματός μου ὁ κρότος. Σιωπὴ περὶ ἐμὲ ἄκρα. Οὔτε σκύλου γαύγισμα, οὔτε φωνὴ ἀνθρώπου. Ὀλίγα βήματα μὲ ἐχώριζον ἀπὸ τῆς κατοικίας τοῦ κηπουροῦ. Ἡ θύρα ἦτο κλειστή, ἀλλ' ἔστρεψα τὸν μάνδαλον καὶ εὑρέθην ἐντὸς τῆς καλύβης. Ποσάκις τὴν ἐπεσκέφθην μικρός, ποσάκις ἐνταῦθα μ' ἐκάθισεν ἐπὶ τῶν γονάτων του ὁ γέρων Γιάννης καὶ ἐχόρτασε μὲ τὰ ἐκλεκτότερα τοῦ κήπου προϊόντα τὴν παιδικὴν ὄρεξίν μου! Τὸ δωμάτιον ἦτο σκοτεινόν, ἀλλ' ἤκουον τὴν ἠχηρὰν ἀναπνοὴν τοῦ κοιμωμένου γέροντος. Ἐπλησίασα πρὸς αὐτὸν ἀκροποδητί. Ἐφοβούμην μὴ ἐξυπνήσῃ πρὶν μὲ ἀναγνωρίσῃ καὶ ἤθελον νὰ προλάβω τὸν τρόμον του. Ἐγονάτισα πλησίον του, ἔσκυψα καὶ ἐπρόφερον σιγὰ τὸ ὄνομά του.

— Γιάννη, Γιάννη, εἶμ' ἐγώ, ὁ Λουκῆς. Μὴ τρομάξῃς. Ὁ Λουκῆς.

Ἐξύπνησεν ὁ γέρων, ἐκράτει τὴν ἀναπνοήν του, ἀλλ' οὐδ' ὡμίλησεν οὐδ' ἐκινήθη. Ἐνόμιζεν ἴσως ὅτι ὀνειρεύεται. Ἔθεσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βραχίονός του καὶ εἶπον ἐκ νέου τὸ ὄνομά μου. Ἀνεκάθησεν ἐπὶ τῆς στρωμνῆς του, ἀλλὰ παρῆλθεν ὥρα ἱκανὴ μέχρις οὗ συνέλθῃ ἐντελῶς. Ἠθέλησε ν' ἀνάψῃ φῶς, ἀλλὰ τὸν ἐμπόδισα καὶ ἐξηκολουθήσαμεν εἰς τὸ σκότος τὴν συνομιλίαν. Ρῖγος χαρᾶς τὸν κατέλαβεν ὅτε εἶπον ὅτι ἡ κόρη του ζῇ, ὅτι τὴν εἶδον εἰς Τῆνον καὶ ὅτι θὰ ἐπιστρέψωμεν ἐκεῖ ὁμοῦ. Τῷ εἶπον διὰ τί ἦλθον εἰς τὸν Πύργον καὶ ἐζήτησα τὴν συνδρομήν του. Ἠγέρθη ἀμέσως, ἡτοιμάσθη ἐν βίᾳ καὶ ἤνοιξε τὴν θύραν τῆς καλύβης. Πρὶν ἐξέλθωμεν τὸν ἐκράτησα τῆς χειρός.

— Ποῖος κατοικεῖ τὸν Πύργον μας, Γιάννη;

— Τοῦ Νεσὴπ Ἀγᾶ τὸ χαρέμι.

— Τί εἶναι ὁ Νεσὴπ Ἀγᾶς;

— Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ἀνατολιτῶν, οἱ ὁποῖοι μᾶς κατέστρεψαν.

— Καὶ αὐτὸς δὲν κατοικεῖ ἐδῶ;

— Αὔριον περιμένεται.

— Ἔχει Χριστιανὰς εἰς τὸ χαρέμι του;

— Μόνον τοῦ Καλάνη τὴν κόρην.

— Ὁ Καλάνης τί ἔγινε;

— Τὸν ἔσφαξαν οἱ Τοῦρκοι.

Ἐνθυμήθην τὸν θρῆνον τῆς Δεσποίνης ὅτε μετεβαίνομεν εἰς τὸ παρεκκλήσιον, ἀκολουθοῦντες τοὺς γονεῖς μας'—«Θὰ σκοτώσουν τὸν πατέρα μου! Σκοτόνουν οἱ Τοῦρκοι! Θὰ τὸν σκοτώσουν!» Τὸ προαίσθημά της δὲν ἀνεδείχθη ψευδές, ἐσφάγη ὁ πατήρ της, ὁ δὲ ἰδικός μου ἀνεπαύετο εἰς τὸν ἔρημον τάφον του εἰς Σπέτσας!

Ἐξήλθομεν τῆς καλύβης καὶ διηυθύνθημεν ἐν σιωπῇ πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ κήπου, ὑπὸ τὴν γνωστὴν μηλέαν. Ἔδειξα εἰς τὸν γέροντα τὸ σημεῖον. Τὸ ἐνθυμούμην καλῶς. Ἐνόμιζον ὅτι βλέπω εἰσέτι τὸν πατέρα μου σκάπτοντα ἀντικρύ μου, καὶ τοὺς δύο σάκκους εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ἀνοιγομένου λάκκου. Τοῦ κηπουροῦ ἡ ἀξίνη ἐκτύπησε τὸ χῶμα καὶ ἀντήχησεν εἰς τὸν κῆπον ὁ ὑπόκωφος κρότος.

— Μὴ μᾶς ἀκούσουν, Γιάννη. Σιγὰ σιγά!

— Δὲν ἔχει φόβον. Καὶ ἂν μᾶς ἀκούσουν δὲν βλάπτει. Θὰ νομίσουν ὅτι σκάπτω διὰ πότισμα.

Ἐξηκολούθησεν ὁ γέρων, ἤρχισα δὲ κ' ἐγὼ ἀντικρύ του μὲ τὴν ἀξίνην μου ν' ἀνοίγω τὸν λάκκον. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ βραχίονές μου ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον μία φωνὴ τρυφερὰ μοὶ ἐφαίνετο ἀντηχοῦσα εἰς τὰ ὦτά μου'—«Λουκῆ, γλύτωσέ με!» Πᾶς τῆς ἀξίνης κτύπος μοῦ ἔλεγε δι' ἐκείνης τῆς φωνῆς: «Λουκῆ, Λουκῆ!»

Λίφνης ἠκούσθη κρότος μετάλλου πρὸς μέταλλον. Ἐπήδησα ἐντὸς τοῦ λάκκου καὶ ἤρχισα ν' ἀπωθῶ μὲ τὰς χεῖρας τὸ χῶμα. Ἡ ἀξίνη τοῦ κηπουροῦ ἔσχισε τὸν σάκκον. Τὸν ἀνύψωσα μετὰ προσοχῆς καὶ τὸν ἀπέθεσα παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ δένδρου. Ὑπ' αὐτὸν ἦτο ὁ ἕτερος σάκκος. Τὸν ἔθεσα πλησίον τοῦ πρώτου καὶ ἐγεμίσαμεν πάλιν μὲ τὸ χῶμα τὸν λάκκον.

— Τώρα; ἠρώτησεν ὁ γέρων.

— Τώρα, τοὺς σάκκους εἰς τοὺς ὤμους καὶ ἐμπρός.

— Ποῦ πηγαίνομεν;

— Εἰς Νεοχῶρι.

— Ὁ δρόμος πολὺς καὶ τὸ σκότος βαθύ.

— Τόσον τὸ καλλίτερον, Γιάννη. Δὲν θὰ μᾶς ἰδῇ κανείς.

— Ἀλλὰ πῶς θὰ ἔμβωμεν εἰς τὸ Νεοχῶρι μὲ τοὺς σάκκους εἰς τὸν ὦμον; Καὶ αὐτὸς εἶναι σχισμένος. Ἠμποροῦν νὰ πέσουν τὰ πράγματα. Στάσου νὰ ἰδῇς.

Καὶ ἔφυγε τρέχων ὁ Γιάννης. Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε φέρων δύο κοφίνους ἔθεσεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ ἕνα σάκκον, τοὺς ἐκάλυψεν ἄνωθεν μὲ λάχανα καὶ χόρτα, ἐφορτώθημεν τοὺς κοφίνους εἰς τὴν ράχιν καὶ ἐξεκινήσαμεν.

Ἐχάραζε μόλις, ὅτε φθάσαντες πλησίον τοῦ Νεοχωρίου ἐκαθήσαμεν ἐπὶ φράκτου παρὰ τὸν δρόμον, διὰ νὰ περιμείνωμεν μέχρις οὗ ἐξημερώσῃ. Ἥμην κατάκοπος, ἐπόνουν οἱ ὦμοι καὶ οἱ βραχίονές μου ὑπὸ τὸ ἀσύνηθες τοῦ φορτίου μου βάρος, ἀλλὰ δὲν ἐσκεπτόμην περὶ τοῦ καμάτου. Μία σκέψις κατεκυρίευε τὸν νοῦν μου, μία ἐπιθυμία κατεῖχε τὴν καρδίαν μου, καὶ ἠσθανόμην ὅτι τὰ πάντα χάριν αὐτῆς ἤμην ἱκανὸς ν' ἀψηφήσω. Ἤθελον νὰ λυτρώσω τὴν ὀρφανήν, ἥτις μ' ἐπεκαλέσθη.

Ὅταν ὁ ἥλιος ἀνέτειλεν, ἐφορτώθημεν τοὺς κοφίνους ἐκ νέου καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὸν δρόμον μας, εἰσήλθομεν δὲ ἄνευ δυσκολίας εἰς τὸ χωρίον καὶ κατηυθύνθημεν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ Ζενάκη. Δὲν ἔκρυψεν οὗτος τὴν εὐχαρίστησίν του ὅτε μὲ εἶδεν εἰς τὴν αὐλήν του.

— Καλῶς τον, ἀνέκραξε. Τὰ ἐκαταφέραμεν λοιπὸν χωρὶς νὰ σκαλώσωμεν;

Καὶ ἰδὼν ὄπισθέν μου τὸν Γιάννην μὲ ἠρώτησε τίς εἶναι. Τῷ εἶπα ὅτι εἶναι ὁ κηπουρός μας.

— Μοὶ ἐπρόσφερες τὴν συνδρομήν σου, ἐξηκολούθησα, καὶ ἔρχομαι νὰ τὴν ζητήσω.

— Τί θέλεις; Σὲ εἶδε κανείς; Σὲ κυνηγοῦν Τοῦρκοι;

— Ὄχι, ἀλλὰ κατοικοῦν τὸν Πύργον μας Τοῦρκοι, καὶ εἶναι σκλάβα ἐκεῖ Χριστιανή, τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ ἦτο πατρικός μου φίλος. Ἡ κόρη μὲ εἶδε, μ' ἀνεγνώρισε, μ' ἐπεκαλέσθη, καὶ πρέπει νὰ τὴν σώσωμεν.

— Πῶς θὰ τὴν σώσωμεν; Μὴ σοῦ ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν νοῦν νὰ τὴν κλέψωμεν;

— Νὰ τὴν ἐξαγοράσωμεν, ἀπεκρίθην.

— Καὶ ποῦ τὰ χρήματα; Οἱ Τοῦρκοι πωλοῦν ἀκριβὰ τὸ ἀνθρώπινον κρέας, ὅταν μάλιστα εἶναι τρυφερόν.

— Δὲν ἔχω χρήματα, ἀλλ' ἔχω τοὺς σάκκους αὐτούς, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς μ' ἐβοήθησε νὰ εὕρω.

— Ἀλλ' αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἰδικά σου μόνον· ἀνήκουν καὶ εἰς τὴν μητέρα καὶ εἰς τὰς ἀδελφάς σου. Δὲν τὰ ἔκρυψεν ὁ πατήρ σου διὰ νὰ τὰ μεταχειρισθῇς σὺ ὅπως θέλεις.

— Τὸ ἐσκέφθην πολὺ πρὶν τὸ ἀποφασίσω, ἀλλ' εἶμαι βεβαιος ὅτι δὲν δυσαρεστῶ τοῦ πατρός μου τὴν ψυχὴν μεταχειριζόμενος οὕτω τὴν κληρονομίαν του, καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν μητέρα μου εὐχὰς μόνον καὶ εὐλογίας θ' ἀκούσω, ὄχι παράπονα. Ὡς πρὸς τὰς ἀδελφάς μου, ἔχω τὴν πεποίθησίν μου εἰς τὸν Θεόν, ὅτι θὰ μ' ἀξιώσῃ νὰ τὰς προικίσω πλουσιώτερον ἀπὸ τὸ ἀνάλογόν των εἰς αὐτὰ τὰ κειμήλια.

— Λοιπὸν εἶσαι ἀποφασισμένος νὰ τὰ δώσῃς ὅλα;

— Ὅλα ἐὰν εἶναι ἀνάγκη.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Ζενάκη ἐμαρτύρει ὅτι δὲν κατεδίκαζεν οὐδαμῶς τὴν ἀπόφασίν μου. Ἠρώτησε καὶ ἔμαθε πληρεστέρας περὶ τῆς κόρης πληροφορίας, ἠθέλησε δὲ νὰ ἴδῃ κατὰ πόσον τῶν σάκκων τὰ περιεχόμενα ἠδύναντο νὰ ἱκανοποιήσωσι τοῦ Τούρκου τὰς ἀξιώσεις καὶ μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὸ ὑπερῷον ἐντὸς τοῦ κοιτῶνός του, ὅπου ἐκενώσαμεν τοὺς σάκκους καὶ ἐχύθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κοχλιάρια μικρὰ καὶ μεγάλα, καὶ δίσκοι, καὶ ζάρφια, καὶ σκεύη ποικίλα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν πολυτέλειαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁπότε αἱ οἰκίαι δὲν ἐπληροῦντο ὑπὸ τῶν προϊόντων τῆς τέχνης τῶν Παρισίων ἢ τῆς Βιέννης, τῶν βαρυνόντων τὰς τραπέζας πρὸς ἐπίδειξιν οὐχὶ δὲ πρὸς χρῆσιν. Τότε τὰ κοσμήματα ἦσαν ὀλίγα ἀλλὰ πολύτιμα, μεταδιδόμενα δὲ ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ἐσχημάτιζον ἀποταμίευμα ἀληθὲς καὶ καταφύγιον εὔχρηστον ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης.

Παρεκάλεσα τὸν Ζενάκην νὰ ἐπισπεύσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ἀγᾶ διαπραγματεύσεις, διὰ νὰ προλάβωμεν καὶ ἀναχωρήσωμεν ἐκ Χίου προτοῦ ἐκπλεύσῃ ὁ Τουρκικὸς στόλος, ἀλλ' ὁ γέρων δὲν ἐβιάζετο καὶ ἐζήτει νὰ χαλινώσῃ τὴν ἀνυπομονησίαν μου. Ὑπὸ τὴν ψυχρὰν ὅμως καὶ κα-

τηφῆ μορφήν του ἐκρύπτετο καρδία ἀγαθὴ καὶ γενναία. Ἐνῷ μ' ἐπέπληττεν ἀφ' ἑνὸς καὶ μὲ εἰρωνεύετο, διέταξεν ἀφ' ἑτέρου νὰ ἑτοιμάσωσι τὴν ἡμιόνόν του καὶ ἀνεχώρησεν ἐντὸς ὀλίγου διὰ τὸν Πύργον μας.

Ἅμα ἀνεχώρησεν ἔτρεξα πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ Παντελῆ. Ἡ παράτασις τῆς ἐκ τοῦ χωρίου ἀπουσίας του ἤρχιζε νὰ στενοχωρῇ τὸν ἀγαθὸν χωρικόν. Ὁ νοῦς του ἦτο εἰς τὴν σύζυγόν του.

— Τί θὰ λέγῃ ἡ Παρασκευή, ἐπανελάμβανε. Θὰ μᾶς ἔχῃ διὰ χαμένους.

— Μὴ σὲ μέλῃ, Παντελῆ. Σοῦ ὑπόσχομαι νὰ ἦσαι ὀπίσω αὔριον τὸ πρωΐ. Καὶ ἡ Παρασκευὴ θὰ μείνῃ εὐχαριστημένη. Θὰ τῆς χαρίσω ὅλον τὸ ἀπόλυτον χαβιάρι μου, προῖκα διὰ τὸν κληρονόμον ὁποῦ σοῦ ἑτοιμάζει.

Πόσον βραδέως παρῆλθον τῆς πρωΐας ἐκείνης αἱ ὧραι. Τὸ πλεῖστον αὐτῆς διῆλθον εἰς τὸν κῆπον τοῦ Ζενάκη, ὄπισθεν τῆς οἰκίας του, περιφερόμενος ἄνω καὶ κάτω καὶ προσπαθῶν ν' ἀναπλάσω διὰ τῆς φαντασίας τὰ εἰς τὸν Πύργον μας κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην λεγόμενα καὶ τὰς περὶ ἐξαγορᾶς τῆς Δεσποίνης διαπραγματεύσεις. Τὸ τί λέγει ὁ Ζενάκης ἦτο εὔκολον νὰ τὸ ὑποθέσω, ἀλλὰ τί ἄρά γε ὁ Τοῦρκος ἀποκρίνεται; Δέχεται ἀντάλλαγμα, ἢ ἐπιμένει νὰ κρατήσῃ τὴν Χριστιανήν, ὡς μέλλοντα τοῦ χαρεμίου του στολισμόν; Καὶ μοῦ ἤναπτον αἱ παρειαὶ καὶ ἠγειρόμην καὶ ἐκαθήμην, πᾶς δὲ κρότος εἰς τὴν οἰκίαν, πᾶσα φωνὴ εἰς τὴν ὁδὸν μοῦ ἐφαίνοντο ὅτι συνέχονται μὲ τῆς Δεσποίνης τὴν λύτρωσιν.

Ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν ὁ Ζενάκης, δὲν ἐπέστρεψε δὲ μόνος. Τὸν ἤκουσα ὁμιλοῦντα τουρκιστὶ εἰς τὴν αὐλήν. Τίς τὸν συνοδεύει; Ὁ Ἀγᾶς μήπως; Μὴ ἔφερε τὴν Δέσποιναν; . . . Ἐκρυπτόμην ὑπὸ τὰ δένδρα τοῦ κήπου, εἶχον δ' ἀντικρύ μου τὸ παράθυρον τοῦ κοιτῶνος, ὅπου ἦσαν παρατεταγμένα τὰ λύτρα τῆς κόρης. Ἤκουον ὁμιλοῦντας ἐντὸς αὐτοῦ τὸν Ζενάκην καὶ τὸν Τοῦρκον, ἀλλὰ δὲν διέκρινα τί ἔλεγον. Αἴφνης τοὺς βλέπω πλησιάζοντας εἰς τὸ παράθυρον. Ὁ Ἀγᾶς, Τοῦρκος μεγαλοπρεπής, ἐκράτει δίσκον καὶ ἐφαίνετο ἐξετάζων τὸ βάρος του, ὁ δὲ Ζενάκης, κρατῶν ἄλλα εἰς τὰς δύο χεῖρας σκεύη, τῷ τὰ ἐπεδείκνυε. Ἀνεπτερώθησαν αἱ ἐλπίδες μου. Ἐξετάζει ὁ Τοῦρκος, ἄρα δὲν ἀρνεῖται. Ἀπεσύρθησαν τοῦ παραθύρου καὶ ἤκουσα τὴν φωνὴν τοῦ οἰκοδεσπότου προστάζοντος νὰ φέρωσι καφέν. Ἤκουσα βραδύτερον τὴν θύραν τῆς αὐλῆς ἀνοιγομένην καὶ τὸν Ζενάκην ἀποχαιρετίζοντα τὸν Ἀγᾶν. Ἡ θύρα ἐκλείσθη ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐκινήθην. Δὲν εἶχον τὸ θάρρος νὰ ἐξετάσω τί ἀπέγινεν. Ἦλθεν ὁ Ζενάκης καὶ μὲ εὗρεν εἰς τὸν κῆπον.

— Τὰ ἐσυμβιβάσαμεν, Λουκῆ. Ἠγαίνει νὰ μᾶς φέρῃ τὴν κόρην. Ἀπόψε θὰ τὴν ἔχωμεν.

Ἐγύθην εἰς τὸν λαιμόν του καὶ τὸν ἐφίλησα καὶ ἔκλαυσα. Διατί ἔκλαιον; Μὴ ἡ καρδία γνωρίζει διὰ τί πάλλει; Μὴ ἐπιδέχηται ἀνάλυσιν τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδόμυχον αἴσθημα; Δὲν ἦλθον χάριν τῆς Δεσποίνης εἰς Χίον, ἀλλ' ὅμως τότε, ἐνῷ ἐπερίμενον νὰ τὴν φέρῃ ὁ κάτοχός της, μοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἡ ζωή μου ὁλόκληρος εἰς ἐκείνην συνεκεντροῦτο. Δὲν ἐσκεπτόμην περὶ τοῦ θησαυροῦ, οὔτε περὶ τῶν σχεδίων τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῆς εὑρέσεώς του ἐβάσιζα. Ἐσκεπτόμην μόνον μετὰ πόσης χαρᾶς θὰ φέρω τὴν ὀρφανὴν κόρην εἰς τῆς μητρός μου τὰς ἀγκάλας.

Περὶ τὸ ἑσπέρας ἐπανῆλθεν ὁ Ἀγᾶς φέρων τὴν Δέσποιναν, ἀνεχώρησε δὲ μόνος μὲ τοὺς δύο κοφίνους τοῦ Γιάννη ἐπὶ τοῦ ζώου του. Ἀφοῦ ἀνεχώρησε μ' ἔκραξεν ὁ Ζενάκης εἰς τὸ δωμάτιόν του. Ἡ Δέσποινα ἔτρεξε πρὸς ἐμὲ ἅμα εἰσῆλθον. Ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ προφέρῃ εἰμὴ μόνον τ' ὄνομά μου· Λουκῆ, Λουκῆ! Καὶ ἔρρεον τὰ δάκρυά της. Τῇ ἔτεινα τὰς χεῖρας. Τὰς ἥρπασε καὶ ἠθέλησε νὰ τὰς φιλήσῃ. Τὴν ἔσυρα ἐπὶ τοῦ στήθους μου, ἀλλὰ δὲν τὴν ἠσπάσθην. Δὲν ἐτόλμησα.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ Νεοχῶρι μετὰ τοῦ Γιάννη. Ὁ ὄνος τοῦ Παντελῆ ἔφερε τὴν Δέσποιναν μετημφιεσμένην εἰς παῖδα χωρικόν, ἀσφαλείας χάριν. Ἡ καλὴ Παρασκευὴ μᾶς ὑπεδέχθη μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, χάρις δὲ εἰς τὸν σύζυγόν της εὕρομεν εἰς τὸν λιμενίσκον, ὅπου ὁ Κεφάλας μὲ εἶχεν ἀποβιβάσει, πλοιάριον ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιοῦσαν ἑσπέραν ἀπεπλεύσαμεν μὲ ἄνεμον οὔριον, καὶ τὴν ἐπαύριον πρωΐ ἀφίχθημεν σῶοι εἰς Ὕδρον.

Ἡ χαρὰ τῆς μητρός μου ὅτε μὲ ἐπανεῖδε δὲν περιγράφεται. Τὰ χαμόγελά τότε δάκρυά της ἦσαν τὸ μέτρον ὅσης λύπης ὑπέφερε κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου.

— Δὲν σοῦ ἔφερον τὰ κεφαλιά σου, μάνα μου· ἴδοὺ τί σοῦ ἔφερον.

Καὶ ὤθησα τὴν Δέσποιναν πρὸς τὴν ἀγκάλην της. Τὸ ἐγνώριζον ὅτι τὴν ὠδήγουν εἰς μητρικὴν ἀγκάλην, τὴν δυστυχῆ ὀρφανήν!

Ἐπανέλαβον ἀμέσως τὰς ἐργασίας μου, πραγματοποιήσας τὸ πρό τινος ματαιωθὲν σχέδιον τοῦ συνεταιρισμοῦ, καὶ μετέβην εἰς Σύρον, ὅπου μετ' οὐ πολὺ μετέφερον τὴν οἰκογένειαν. Ὁ Θεὸς εὐλόγησε τοὺς κόπους μου, ἐπροίκισα καὶ ὑπάνδρευσα τὰς ἀδελφάς μου μετὰ τῶν συνεταίρων μου, τέσσαρα δὲ ἔτη μετὰ τὴν τελευταίαν ἐκ Χίου ἀναχώρησίν μου, ἐνωμοτούθην μὲ τὴν εὐχὴν τῆς μητρός μου τὴν Δέσποιναν.

Ὁ βίος ἡμῶν διῆλθεν εὐτυχὴς ἔκτοτε, ἀλλ' οὐδέποτε ἐν μέσῳ τῆς ἐπολυθρύλητης εὐημερίας ἐλησμονήσαμεν τῆς νεότητος τὰς δοκιμασίας. Συχνάκις, ὅτε βλέπω στολισμένας τας θυγατέρας καὶ τὰς ἐγγόνας μου, τὴν δὲ σύζυγόν μου περικοσμοῦσαν μὲ τοὺς συρμοὺς τῆς Εὐρώπης τὰς λευκάς της τρίχας, ἐνθυμίζω εἰς αὐτὴν τὸ βραχίον τὸ ὁποῖον ἐφόρει, ὅτε τὴν ὠδήγουν μεταμφιεσμένην ἐπὶ τοῦ ὄνου τοῦ Παντελῆ, καὶ γελῶμεν καὶ οἱ δύο καὶ εὐχαριστοῦμεν ἐκ βάθους καρδίας τὸν Θεόν.

Δ. Βικελας.

Η ΠΑΝΩΛΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Τὴν Ἑλλάδα ἐπεσκέφθη ἡ πανώλης πρὸ πεντηκονταετίας. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1828 διεδόθη, ὅτι ἡ πανώλης ἀνεφάνη ἐν τῇ νήσῳ Ζέᾳ. Ἡ εἴδησις δὲν ἦτο ἀκριβής, πλὴν ἐκ ταύτης λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Καποδίστριας ἐπελήφθη τοῦ ὀργανισμοῦ ὑγειονομικῶν μέτρων. Μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας ἡ πανώλης ἀνεφάνη ἐν Ὕδρᾳ καὶ ἐν Σπέτσαις, ἀπεδόθη δὲ εἰς πλοῖον ἑλληνικὸν τὸ ὁποῖον ἐπέστρεψεν εἰς τὰς νήσους ταύτας, ἀφοῦ συνεκοινώνησε μετὰ τῶν Ἀράβων εἰς Μεθώνην δι' ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων. Ὁ Καποδίστριας ἐπολέμησε τὴν νόσον δι' αὐστηροῦ συστήματος ἀπομονώσεως τῶν μεμολυσμένων μερῶν ἀπὸ τῶν καθαρῶν. Ἡ διακοπὴ τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τῆς ἐργασίας καὶ οἱ φόβοι τῆς περαιτέρω διαδόσεως τοῦ λοιμοῦ προσετέθησαν εἰς τὰς τόσας δυσχερείας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ πανώλης ἐποίει θραῦσιν ἐν τῷ κατὰ τὴν Πελοπόννησον στρατῷ τοῦ Ἰμβραὴμ πασᾶ καὶ ἰδίως ἐν Μεθώνῃ. Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828 ἡ πανώλης ἀνεφάνη καὶ εἰς Καλάβρυτα καὶ εἴς τι οὐ μακρὰν τῶν Καλαβρύτων ἀπέχον χωρίον Βράχοι. Ἐν γένει ἡ ἐπιδημία ἐκείνη ἔφερε χαρακτῆρα ἥπιον, δὲν ἐξετάθη καὶ τὰ θύματα ὑπῆρξαν ὀλίγα μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ἀπεναντίας ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν διαίτης καὶ τῆς συγκεντρώσεως, πολλοὶ ἐκ τῶν Αἰγυπτίων ἀπέθανον τότε ὑπὸ τῆς πανώλους, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἴχνη τῆς ἀσθενείας ἐξηλείφθησαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ πανώλης ἀνεφάνη ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὸν Μάρτιον 1837 ἐν Πόρῳ, ὅπου ἐφόνευσε πολλοὺς ἐν μέρει ἕνεκα τῶν ἀσυνέτων μέτρων τῆς τότε κυβερνήσεως. Διήρκεσεν ἐν ὅλῳ μῆνας τέσσαρας, περιωρίσθη δὲ καὶ κατεστάλη διὰ τῶν καταλλήλων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ τελευταῖος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰς Πόρον σταλεὶς πεπαιδευμένος ἰατρὸς Πέτρος Κ. Ἠπίτης.[1]

Γνῶμαι καὶ σκέψεις ἠθικαὶ τοῦ δουκὸς

ΔΕ-ΛΑ-ΡΟΣΦΟΥΚΩ

[Μετάφρασις Γ. Ζωχιοῦ.]

101.

Πολλάκις ὁ ἀνθρώπινος νοῦς συλλαμβάνει αὐτοματους τῶν πραγμάτων ἰδέας τοσοῦτον ἐντελῶς, ὥστε καὶ διὰ τέχνης πολλῆς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ αὐτῶν ἐντελεστέρας.

102.

Πάντοτε τὸν νοῦν ἐξαπατᾷ ἡ καρδία.

1 Ἥρα.

103.

Οἱ τὸν νοῦν αὐτῶν γινώσκοντες τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀγνοοῦσιν.

104.

Καθὼς τὰ πράγματα οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι ἴδιον ἔχουσιν ἀπόψεως σημεῖον. Καὶ ἄλλοι μὲν αὐτῶν διαγινώσκονται ἐκ τοῦ πλησίον, ἄλλων δὲ μόνον πόρρωθεν διακρίνεται ἡ ἀληθὴς αὐτῶν εἰκών.

105.

Λογικὸς δὲν εἶναι ὁ κατὰ τύχην ἀνευρίσκων τῶν πραγμάτων τὸν λόγον, ἀλλ' ὁ γινώσκων καὶ διορῶν αὐτόν, καὶ τερπόμενος ἐν αὐτῷ.

106.

Πρὸς ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων κατάληψιν ἀπαιτεῖται ἡ γνῶσις πάσης αὐτῶν λεπτομερείας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λεπτομέρεια χωρεῖ ἐπ' ἄπειρον, τοῦ ἀνθρώπου αἱ γνώσεις καὶ ἐπιπόλαιοι εἶναι καὶ ἀτελεῖς.

107.

Κατά τινα τρόπον διαθρύπτεται ἡ θέλουσα νὰ δείξῃ ὅτι ἐπιμελῶς ἀποφεύγει τὰς διαθρύψεις.

108.

Ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ὑποκριθῇ ἐπὶ πολὺ τὸ πρόσωπον τῆς καρδίας.

109.

Τῆς νεότητος αἱ ὀρέξεις μεταβάλλονται ἕνεκα τῆς ζέσεως τοῦ αἵματος αὐτῆς· αἱ δὲ τοῦ γήρατος παραμένουσιν ἐκ συνηθείας.

110.

Οὐδὲν φιλοδωροῦμεν τοσοῦτον ἀφθόνως, ὅσον τὰς συμβουλάς.

111.

Ὅσον πλειότερον ἀγαπῶμεν ἑταίραν τινά, τοσοῦτον ἐγγυτέρα εἶναι ἡ πρὸς αὐτὴν ἡμετέρα ἀπέχθεια.

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Παιδικὴ ἀπόκρισις.

Μαρία (ἀδελφὴ πρεσβυτέρα). Ἀχ! Ἑλένη μου, μ' ἀφάνισε τὸ δόντι μου. Ἔτσι μ' ἔρχεται νὰ το βγάλω νὰ ἐλευθερωθῶ.

Ἑλένη (ἀδελφὴ μικροτέρα, εἰς ἣν αἱ γονεῖς δίδουσι πάντοτε τὰ παλαιὰ φορέματα καὶ ὅ τι ἄλλο μετεχειρίσθη ἡ Μαρία). Ὤ! μή, Μαρία μου! μὴ το βγάλῃς, διότι ἡ μητέρα θὰ μοῦ το βάλῃ ἐμένα!

*

— Καλέ, τί κατάστασις εἶν' αὐτή; ἔλεγε πρωΐαν τινὰ κύριός τις πρὸς τὸν ὑπηρέτην του, πρωΐ πρωΐ καθήμενε καὶ σὺ ἐπῆγες νὰ μεθύσῃς;

— Μὲ συμπάθειο, ἀφεντικό, εἰμ' ἀπὸ τὰ χθὲς τὸ βράδυ, ἀπεκρίθη ὁ οἰνοβαρὴς θεράπων μάτην προσπαθῶν νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν κλονουμένων ποδῶν του.

ΑΛΗΘΕΙΑΙ

*** Μεγίστη ἀπάτη τὸ νὰ μετρᾷ τις τὸν βαθμὸν τῆς ἰδιοτελείας τῶν χαρακτήρων κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς περιουσίας· συνήθως ἡ ἀπληστία συναυξάνει μὲ τὴν εὐπορίαν, καὶ οἱ ἀπορώτεροι δὲν εἶνε καὶ οἱ πλέον πτωχοί.

ΥΓΙΕΙΝΗ

Τὰ καπνίζοντα παιδία.

Ὁ καπνὸς ὡς γνωστὸν ἔχει καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐναντίους. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν θεωροῦσιν αὐτὸν ἀβλαβῆ καὶ ἀνεπίληπτον, πηγὴν πολύτιμον ἀνακουφίσεως τοῦ πνεύματος καὶ μάλιστα παραμυθίας τῶν τεθλιμμένων, οὗτοι δὲ τοὐναντίον τὸν κατηγοροῦσιν ὡς αἴτιον πάντων τῶν δεινῶν τῶν μαστιζόντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἀπαιτοῦσι τὸν παντελῆ αὐτοῦ ἐξοστρακισμόν.

Προδήλως βέβαια καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ καὶ οἱ κατήγοροι μεγαλοποιοῦσι τὸ πρᾶγμα. Ἀλλ' ὑπάρχει ὅμως σημεῖόν τι ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι καθ' ὃ ὀφείλουσιν ἀμφότεροι νὰ συμφωνήσωσι, τουτέστι τὰ εἰς τοὺς παῖδας ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα τοῦ καπνοῦ.

Τοῦτο δὲ τοσοῦτο μᾶλλον ὀφείλομεν πάντες νὰ ἐξετάσωμεν, καθ' ὅσον συχνότατα βλέπομεν τρυφεροὺς παῖδας ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ καπνίζοντας χωρὶς οὐδόλως νὰ ὑποπτεύωσιν εἰς ὁποῖον κίνδυνον ἐμβάλλουσιν ἑαυτούς.

Ἰατρός τις (M. E. Decaisne) ἁρμοδιώτατος περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἐποίησε πλείστας ὅσας παρατηρήσεις, ὧν παραθέτομέν τινας, τὰς ἑξῆς·

Ἐκ τριακονταοκτὼ παιδίων ἡλικίας ἀπὸ 9 μέχρι 15 ἐτῶν καπνιζόντων μᾶλλον ἢ ἧττον, παρετήρησεν ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ ὅτι τὰ εἰκοσιεπτὰ ἔπαθον ἐπαισθητῶς. Τούτων δὲ πάλιν εἰκοσιδύο ἔπαθον διαφόρους διαταράξεις τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, καρδιακοὺς παλμούς, δυσπεψίαν, νωθρότητα διανοητικὴν καὶ κλίσιν μᾶλλον ἢ ἧττον σφοδρὰν εἰς τὰ πνευματώδη ποτά.

Τρεῖς δὲ τούτων εἶχον διαλείψεις τοῦ σφυγμοῦ. Ὀκτὼ δὲ παίδων τὸ αἷμα ἀναλυθὲν ἀπέδειξεν ὅτι ἐπαισθητῶς εἶχεν ἐλαττωθῆ ἡ συνήθης ποσότης τῶν αἱμοκυττάρων. Δώδεκα ἔπασχον συχνὴν αἱμορραγίαν τῆς ῥινός, δέκα εἶχον ὕπνον ταραχώδη, τέσσαρες εἶχον ἐλαφρὰς ἐξελκώσεις τῆς βλενώδους μεμβράνης τοῦ στόματος, αἵτινες ἐξηλείφοντο μετά τινων ἡμερῶν διακοπὴν τοῦ καπνίσματος.

Παιδίον τι ἔπαθεν ὑπὸ πνευμονικῆς φθίσεως· ἀπεδείχθη δὲ ὅτι αὕτη προήρχετο κυρίως ἐκ τῆς μεγίστης ἀλλοιώσεως τοῦ αἵματος, προελθούσης ἐκ καταχρήσεως τοῦ καπνοῦ.

Ἐκ τῶν τριακονταοκτὼ τούτων παιδίων ὀκτὼ μὲν ἦσαν ἡλικίας 9 μέχρι 12 ἐτῶν καὶ δεκαεννέα 12 μέχρι 15. Καὶ ἕνδεκα μὲν ἐκάπνιζον πρὸ ἑξαμηνίας, ὀκταμηνίας ἢ καὶ ἔτους, δεκαὲξ δὲ πρὸ διετίας καὶ πλέον. Τούτων δὲ τὰ πεισθέντα νὰ κόψωσι τὸν καπνὸν, εἶδον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξαφανισθέντα ἐν μιᾷ ἑξαμηνίᾳ τὰ τῶν ἀσθενειῶν συμπτώματα.

Ἕτερόν τι παιδίον ἑνδεκαετὲς ἐκάπνιζε πρὸ ἔτους. Καίτοι δὲ ἦτο κράσεως ἰσχυρᾶς καὶ ἐτρέφετο καλῶς, μετ' οὐ πολὺ ἡ ὄψις του ἐγένετο ὠχρὰ καὶ ἐπρήσθη ὀλίγον· τὸ βλέμμα του ἐθολώθη καὶ τὸ σῶμά του ὅλον κατελήφθη ὑπὸ νωθρότητος, ὁ σφυγμός του ἠμβλύνθη καὶ τὸ αἷμά του ἀναλυθὲν ἀπέδειξεν ἐπαισθητὴν ἐλάττωσιν τῶν αἱμοκυττάρων. Ἐπέβαλον δὲ εἰς τὸν παῖδα τοῦτον τὴν διακοπὴν τοῦ καπνοῦ καὶ μετὰ τρεῖς περίπου μῆνας ἀνέλαβε τὴν ὑγίειάν του.

Ὁ υἱὸς εὐκαταστάτου τινὸς γεωπόνου οὐδέποτε ἀσθενήσας μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 13 ἐτῶν κατελήφθη ὑπὸ αἱμοπτύσεως καὶ βηχός. Ὁ ἰατρὸς ἐξετάσας τὸν παῖδα ἐβεβαίωσε τὴν ὕπαρξιν φυματίων κατὰ τὰς κορυφὰς ἀμφοτέρων τῶν πνευμόνων, καὶ τὸ κακὸν προώδευε γιγαντιαίοις βήμασιν, ὥστε τὸ παιδίον μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἀπέθανε. Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ἐκάπνιζεν ἀπὸ 11 ἐτῶν.

Ἐπιλείψει ἡμᾶς ὁ χρόνος ἐὰν θελήσωμεν νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα πάσας τὰς παρατηρήσεις, ἐξ ὧν ὅμως ἀποδείκνυται ὅτι οὐ μόνον ἐκ τῆς καταχρήσεως ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἁπλῆς χρήσεως τοῦ καπνοῦ τὸ αἷμα τῶν παίδων ἀλλοιοῦται καὶ ἐπέρχονται τὰ εἰς τὴν ἀλλοίωσιν ταύτην παρεπόμενα συμπτώματα. Ὁ νοῦς των ἀμβλύνεται καὶ γίνεται νωθρὸς καὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ τῆς ἀκράτου ὀρέξεως πρὸς τὰ πνευματώδη ποτά.

Ὅθεν πᾶς ὁ κηδόμενος τῆς ὑγιείας τῶν παίδων, ὀφείλει νὰ τους ἀποκωλύῃ τοῦ καπνίζειν. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ τοῦτο; Ἐνταῦθα ἴσα ἴσα εἶνε τὸ ζήτημα, οὗ τὴν λύσιν παρ' οὐδενὸς ἄλλου προσδοκῶμεν ἢ παρὰ τῶν γονέων καὶ τῶν διδασκάλων. **

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΗ ΚΑΘ' ΕΒΔΟΜΑΔΑ

Ὑπάρχουσιν ἔτι ἄνθρωποι κοιμώμενοι ἐπὶ ἀχυροστρώματος εἴτε κατὰ κλίσιν, εἴτε κατὰ συνήθειαν, εἴτε καὶ χάριν οἰκονομίας. Εἰς τούτους συνιστῶμεν τὸ ἄχυρον τοῦ ἀραβοσίτου ὡς τὸ καταλληλότατον πάντων τῶν ἄλλων ἀχύρων, διότι δὲν κόπτεται εὐκόλως καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον διαρκεῖ πολὺν χρόνον. Πρὸς δὲ τούτοις προτρέπομεν αὐτοὺς νὰ μὴ μεταχειρίζωνται ἄχυρον κριθῆς, διότι κατά τινα γερμανὸν ἰατρὸν τὸ τῆς κριθῆς ἄχυρον δύναται νὰ γείνῃ εἰς τὸ σῶμα αἴτιον δερμικῶν νοσημάτων. *Α

ΑΘΗΝΗΣΙ—ΤΥΠΟΙΣ ΚΟΡΙΝΝΙΔΟΣ, ΟΔΟΣ ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ ΚΑΙ ΝΙΚΙΟΥ, 16.